VredesMagazine

Jaargang 2 nummer 4
4e kwartaal 2009
Prijs euro 2,50

Zonder vrede geen duurzame economie
De drone als militaire tophit
Vredesmissie op veteranendag
Interview met Nawal Al-Baz

Onderzoeksdossier:
Militarisme en wereldcrisis

redactioneel

In dit nummer van VredesMagazine zoals gewoonlijk een gevarieerd aanbod aan artikelen. De afgelopen periode stond in het teken van de Hiroshimaherdenkingen, de steeds heftiger wordende oorlog in Afghanistan en de gecompliceerde verwikkelingen rond de aftocht van de VS uit Irak. Dit alles onder de slagschaduw van de voortdurende wereldcrisis.
Na de bloedige oorlog in Gaza mag Palestina daarbij niet vergeten worden, vandaar dat we blij zijn met het interview met de Nederlands-Palestijnse activiste Nawal Al-Baz van het initiatief Stop de Muur.
Van de Afghaans-Pakistaanse oorlog zien we beelden van onbemande vliegtuigrobotten die dood en verderf zaaien in afgelegen dorpen waar zich Talibanstrijders geacht worden op te houden. Soms gaat het mis en wordt een hele familie meegetroffen. Over deze *drones* of *Unmanned Aerial Vehicles* (UAV) hebben we een bijdrage vanuit de Campagne tegen Wapenhandel.
De komst van de regering Obama heeft de aandacht voor het thema kernwapens vergroot, omdat dit mogelijk een terrein wordt waarop de nieuwe president een verschil kan maken met zijn voorgangers. IKV/Pax Christi heeft een degelijke nota uitgebracht over de kernontwapening, die in dit nummer wordt besproken.
Het jubileum van Greenpeace is voor ons reden om aandacht te schenken aan de daad van staatsterrorisme, waarvan deze organisatie in 1985 het slachtoffer is geworden. De Franse geheime dienst blies de Rainbow Warrior op, waarbij de Nederlandse fotograaf Fernando Pereira werd gedood.
We komen nog even terug op de Veteranendag 2009, waaraan eerder al aandacht werd besteed in ons zusterblad Vredekoerier 't Kan Anders nummer 3 (zie http://www.vredesbeweging.nl/tka/index.php). Onze redacteur Jan Schaake van Kerk en Vrede gaat in op het belang van het tonen van de andere kant van de militaire operaties en de mogelijkheden voor een gezamenlijke actieagenda.
Een schrijfsterscollectief van de WILPF reageert op het debat over duurzaamheid en solidariteit zoals dat wordt gevoerd op basis van de Verklaring van Tilburg. Ze benadrukken het belang van het opvoeren van het vredesthema als derde dimensie.
Het belangrijke boek van Hans Achterhuis over geweld wordt besproken door John Zant van het HVB.
De fotopagina's gaan deze keer over Midden-Amerika, een queeste op de fiets met als einddoel vredesgemeenschappen in Colombia.
Voor het dossier graven we wat dieper dan gewoonlijk. We verkennen de verbanden tussen militarisme en wereldcrisis, waarbij het niet zal verbazen dat de olie centraal staat. Daartoe zijn een aantal gedegen artikelen op dit gebied (enigszins bekort) bijeengebracht samen met de bespreking van een onthullend boek over de economische gevolgen van de oorlogen van de periode Bush.
Al met al hopen we met dit nummer van VredesMagazine een ruime aftrap te geven voor een nieuw seizoen van vredesacties.

Foto voorpagina: In 110 steden vonden op 25 juli protestbijeenkomsten plaats tegen het gebrek aan democratie in Iran. In Amsterdam kwamen op het Museumplein een kleine tweeduizend mensen bijeen. Foto: Klaas Strooker

colofon

VredesMagazine 4e kwartaal 2009
Uitgave van de vereniging VredesMedia waarin samenwerken:
Haags Vredesplatform (HVP), Humanistisch Vredesberaad (HVB), Vereniging Pais, Samenwerkingsverband Stop de Wapenwedloop, Antimilitaristies Onderzoekskollektief VD AMOK, Women's International League for Peace and Freedom (WILPF) afdeling Nederland.
In VredesMagazine zijn de tijdschriften Kernwapens Weg!, VD AMOK en de dikke nummers van Vredeskoerier 't Kan Anders opgegaan. De dunne nummers van Vredeskoerier 't Kan Anders blijven vier maal per jaar verschijnen.

Redactie
Jan Bervoets, Hans Feddema, Benno Houweling, Kees Kalkman, Klaas Meijer, Anke Polak, Jan Schaake, Guido Schokker, Barbara Smedema, Egbert Wever

Redactieadres
Obrechtstraat 43 3572 EC Utrecht tel. 030 8901341
e-post info@vredesmagazine.nl
Artikelen naar redactie@vredesmagazine.nl
Kopijsluiting volgend nummer: 18 november
Verschijningsdatum volgend nummer: 16 december

Aan dit nummer werkte naast de auteurs mee
David-Jan Donner, Chris Geerse, Frank Slijper,Wendela de Vries

De auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van een geplaatst stuk.
De tekst van artikelen mag worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding. Copyrights van foto's en tekeningen berusten bij de desbetreffende fotograaf /illustrator.

Fotoredactie
Hans Bouton, Anne Vaillant

Medewerkende fotografen en illustratoren
Jan Bervoets, Joop Blom, Margot Bordelon, Davide, Findus, Anja Meulenbelt, Len Munnik, Peleia, Jan Schaake, Klaas Strooker, Wil en H.A. Wilmar

Vormgeving
René Oudshoorn

Drukker
Drukkerij Mezclado, Tilburg

Abonnementen
Interesse of aanmelding voor een abonnement op Vredesmagazine kan kenbaar gemaakt worden bij de redactie van Vredesmagazine of bij een deelnemende organisatie.
Een jaarabonnement op VredesMagazine (4 nummers) kost 10 euro. U kunt een abonnement nemen via info@vredesmedia.nl of 015 7850137

Giften
Bedragen die abonnees overmaken boven het verschuldigde abonnementsgeld worden beschouwd als gift voor het werk van de in VredesMagazine samenwerkende organisaties.

Contact VredesMedia
Vlamingstraat 82, 2611 LA Delft, 015 7850137
info@vredesmedia.nl, www.vredesmedia.nl

ISSN 1876-0724

inhoud

4 In actie voor het land
Interview met Nawal Al-Baz, voorzitter van Burgerinitiatief Sloop de Muur - Anke Polak -

5 WOMEN Inc. Talkshow
Motto: vergroot je kansen!

6 Een grote hit in 2009: de drone
De onbemande robotvliegtuigen worden steeds populairder. Het maakt oorlogvoeren zonder zelf risico te lopen nog gemakkelijker - Wendela de Vries -

8 Nederland is een semi-kernwapenstaat
Bespreking van het rapport van IKV Pax Christi over een kernwapenvrije wereld - Kees Kalkman -

10 50 jaar Greenpeace, bondgenoot in de strijd tegen kernwapens
De meest tot de verbeelding sprekende actie was die tegen de Franse kernproeven in de Stille Oceaan. Over de aanslag van de Franse geheime dienst op de Rainbow Warrior - Jan Bervoets -

12 Vredesmissie op Veteranendag
Kritische kanttekeningen bij een al te romantisch beeld over de inzet van militairen - Jan Schaake -

13 Zonder vrede geen duurzame en solidaire economie
Een reactie van de WILPF op de Verklaring van Tilburg - Han Deggeller, Anke Kooke, Greetje Witte-Rang, Ted Strop-von Meijenfeldt. -

16 'Met alle geweld'
Bespreking van het resultaat van de filosofische zoektocht van Hans Achterhuis naar aspecten ven geweld - John Zant -

18 Fotopagina's Christiaan Verwey - Op zoek naar vrede op de fiets in Midden-Amerika
Christiaan vertrok in september 2008 naar de Verenigde Staten om van daaruit een fietstocht door Midden-Amerika te maken met als einddoel een bezoek aan vredesgemeenschappen in Colombia, waar hij in mei van dit jaar arriveerde. Gedurende zijn tocht heeft hij diverse projecten en gemeenschappen bezocht, die zich verzetten tegen de oprukkende 'vrije' markt en zich inzetten voor een wereld die niet enkel draait om geld, maar waar vooral gelijkwaardigheid en wederzijds respect de dienst uitmaken.

21 Dossier: Militarisme, olie en wereldcrisis - *Torsten Bewernitz, Peter Custers, Kees Kalkman, Michael Klare -*

En verder:

9 Column Harry Zevenbergen
11 Column Hans Feddema
15 Springstof, Frank Slijper
20 Overzicht van bij VredesMagazine aangesloten organisaties
33 Korte berichten, Jan Bervoets en Chris Geerse
35 Actuele foto Hiroshima
35 Signaleringen
36 Gedicht van Simon Vinkenoog

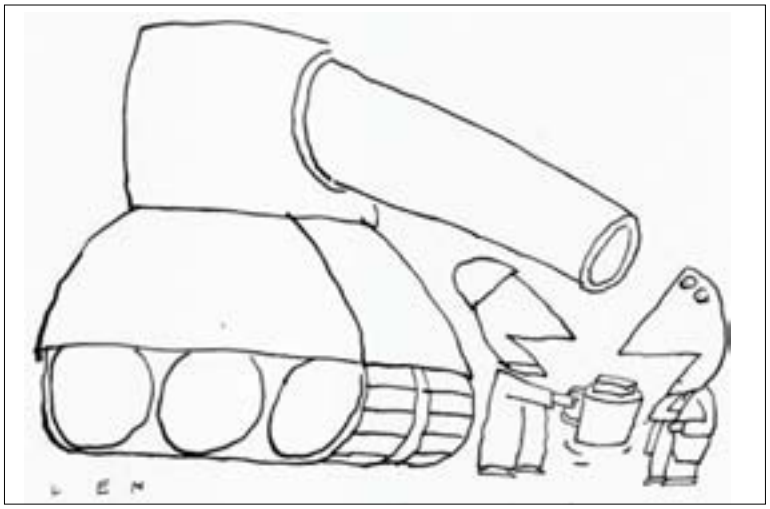

Len Munnik/Trouw

Met Nawal Al-Baz praat ik terwijl het congres van Fatah (een van de twee Palestijnse politieke partijen) zoemt van uitgestelde beslissingen over het nieuwe bestuur en de te volgen koers. Het gaat nog steeds niet goed met de vrede in Palestina. Het land waar Nawal van droomt. Het vaderland dat ze 13 jaar geleden voor het eerst van haar leven mocht bezoeken. Met een Nederlands paspoort.
Nawal past met haar traditionele donkere kleding helemaal in de oosterse huiskamer gelegen in een oer Hollandse woonwijk in Vlaardingen. Ze is voorzitter van de vereniging "Burgerinitiatief sloop de muur" die is opgericht door samenwerkende maatschappelijke organisaties.

Nawal Al-Baz haalt handtekeningen op bij Eerste Nationale Islam Congres in Amsterdam, 16 mei 2009
Foto: Anja Meulenbelt

Hoe kom je aan deze typische Arabische sferen om je heen?
"Ik wil vooral de sfeer van Palestina om me heen zien en voelen. We nemen ook veel dingen mee uit Jordanië. Ik heb ook een glazen pot met Palestijnse aarde staan, een symbool, een houvast van onze droom. We praten, lezen en kijken dagelijks over ons land."

Heb je als meisje dezelfde kansen gehad als een jongen in Jordanië, waar je bent geboren en opgegroeid?
"Dank zij mijn ouders, die in 1948 moesten vluchten uit Palestina, kregen alle kinderen bij ons gelijke kansen. Na een seculiere meisjesschool met een heel uitgebreid pakket over (wereld)godsdiensten en veel algemene kennis, studeerde ik af aan de universiteit in Amman in wis- en computerkunde. Als ik het Nederlandse basisschoolaanbod daarmee vergelijk, vind ik het hier een stuk minder kennisgericht.
In Jordanië heb ik met mijn opleiding een aantal jaren speciaal toegepast werk gedaan met computers. Dat ik in Nederland later helaas constant werd afgewezen bij sollicitaties, ondanks mijn kennis, wijt ik aan mijn hoofddoek die ik uit principe draag."

Welke visie, waarden en beelden geef je jouw eigen kinderen mee?
"Naast het belang van een goede studie (ik ben heel streng voor ze!) vertel ik ze vooral veel over ónze geschiedenis, ons leven en de verdrijving. Over mijn gevluchte vader die helaas overleed, een week na zijn bezoek aan een dochter die achterbleef in Palestina. Ik wil ze vertellen over ons land alsof het een paradijs is waar het eten lekker is en waar veel liefde, gemeenschapzin en geluk is. Dit beeld maakt mij ook blij en ik blijf hopen op een terugkomst, want ons verblijf hier is tijdelijk. Onze kinderen zijn zich heel bewust van het thuisland en zijn zelfs radicaler.
We kijken samen heel kritisch naar meerdere TV-zenders om het nieuws te vergelijken. Sommige beelden worden selectief getoond, zoals woedende en klagende moeders en vrouwen.
Ook op school is er bij klasgenoten interesse voor onze denkbeelden. Er zijn meerdere Palestijnse kinderen en volwassenen, die een hechte groep vormen met dezelfde visie."

We hebben elkaar leren kennen in de organisatie van het burgerinitiatief "Sloop de muur", waar jij voorzitter van bent. Ben jij altijd zo actiegericht?
"Vanaf mijn jeugd ben ik betrokken geweest bij de Palestijnse vrijheidsstrijd. Ik bracht voedsel bij trainingkampen in Jordanië. Deze strijders genieten een hoog aanzien. Ook mijn man, die ik in Duitsland ontmoette, was een bekende activist die ik bewonderde. Na mijn huwelijk en komst naar Nederland ben ik ook heel

In actie voor het land

actiegericht geworden. Het begon met ontmoetingsdagen, lezingen of vrouwendagen gericht op integratie of Islam, en uiteindelijk ook als activiste voor de Palestijnse zaak."

Heb je je wel eens bedreigd gevoeld of vijandigheid ervaren en wat deed je daarmee?
"Angst heb ik nooit gevoeld, ook niet toen we werden afgeluisterd en gevolgd toen mijn man werd beschuldigd van allerlei misdaden. Ik wil graag getuigen van onze goede zaak en heb mijzelf de weg geleerd door bureaucratisch Nederland. Wel kan ik heel boos worden als een collega vertelt dat een familielid weinig problemen ondervindt bij het kopen van een huis in Palestina omdat ze van Joodse afkomst is, terwijl Palestijnen die de oorspronkelijke bewoners zijn, deze kans niet krijgen of zich sowieso niet vrij kunnen bewegen door hun land. Dat doet pijn."

Geloof jij in een oplossing van het Palestijnse probleem en welke middelen zijn geoorloofd?
"Ik geloof stellig in één staat waar Palestijnen en Israëliërs samenleven als gelijkwaardige burgers. Men is al zo lang bezig met het twee staten model, zonder enige oplossing. Als Hamas en Fatah, die vooral door westerse regeringen tegen elkaar worden opgezet, gaan samenwerken, zullen we ooit terug komen. En welke naam die staat moet krijgen? Misschien een samenstelling van Israël en Palestina? Het maakt niet uit. Volgens mij zijn alle middelen voor ons doel geoorloofd als gewone burgers er maar buiten worden gehouden. Ik bedoel daarmee dat zolang de Palestijnen onder bezetting leven het recht hebben om zich te verzetten tegen de bezetting. Gewapend verzet tegen militaire doelen van de Israelische bezettings macht hoort erbij. De Verenigde Naties geeft volkeren die onder bezetting leven het recht om geweld als verzetsmiddel te gebruiken mits dat niet tegen ongewapende burgers richt. De politiek lijkt niets op te lossen, er komen steeds méér nederzettingen, steeds méér blokkades. Hoe lang nog? Alleen maar praten helpt niet. Van buitenaf moet er meer actie worden ondernomen. Het westen moet eindelijk weten wat daar echt gebeurt. Er bestaat nog steeds een verkeerd beeld van de situatie. Er moet meer informatie en steun voor de Palestijnen worden georganiseerd, er is wel wat verbeterd maar niet genoeg. Ik ben wel gedreven om dit aan te pakken door middel van educatieve projecten."
"Mijn bezoek aan Palestina, als Nederlandse, was heel emotioneel. Blokkades, vernederingen en prikkeldraad waren heel andere beelden dan in mijn droom. Woedend kwam ik terug, vol haatgevoelens omdat ik alleen als toerist mijn eigen land kon bezoeken."

Wat is jouw grootste wens en wat wil je aan de lezers zeggen?
"Teruggaan naar ons land is mijn grootste wens, ik wil daar worden begraven onder Palestijnse aarde. Aarde is voor ons heel belangrijk!"
"En aan de lezers wil ik zeggen dat iedereen zich meer bewust moet worden van de echte feiten. Iedereen moet zelf zoeken naar de waarheid over het Palestijns/Israëlische conflict!"
"En neem je vooral *flyers* mee over onze actie? In het tijdschrift VredesMagazine meegestuurd, levert dat vast veel ondertekenaars!"

Anke Polak

Zie ook de website: www.sloopdemuur.nl

WOMEN Inc. Talkshow

WOMEN Inc. is een jonge organisatie met als motto 'vergroot je kansen'. Zij organiseerde festivals in 2005 en 2007 in opdracht van onder andere Mama Cash, met als doel vrouwenbelangen op een leuke manier te presenteren. Zij vervult een platformfunctie en is in de eerste plaats gericht op (jonge) vrouwen. Via de website www.womeninc.nl krijgen ongeveer 9.000 mensen een nieuwsbrief.

Kerndoelen zijn kort samengevat economische zelfstandigheid, diversiteit onder vrouwen in beeld, emancipatie van ouderschap, participatie en doorstroming van vrouwen en gebruikmaken van vrouwenrechten.

Eens in de maand organiseert zij een talkshow over een bepaald onderwerp en probeert daarmee vrouwen(groepen) aan te moedigen steun voor hun doelstelling te verwerven. De "gevolgen van herinvoering van dienstplicht voor mannen/vrouwen" zou volgens Jannet Vaessen van WOMEN Inc bijvoorbeeld een onderwerp kunnen zijn voor zo'n talkshow.
In het verleden heeft WOMEN Inc. zich beziggehouden met de VN resolutie 1325. Deze resolutie betreft gelijkwaardigheid van de seksen, erkenning van specifieke misdaden tegen vrouwen en oproep tot maatregelen daartegen en de opdracht zorgvuldig rekening te houden met de bijzondere behoeften van vrouwen bij hun terugkeer en vestiging in voormalige conflictgebieden. Daarbij hebben ze bijvoorbeeld samengewerkt met Worldconnectors.
Veel aandacht heeft de bijeenkomst rondom het omstreden boek van Robert Vuysje 'Alleen maar nette mensen' gekregen. Daarin stond het beeld van zwarte vrouwen dat hij in zijn boek schetst centraal.

(Bron: interview met Jannet Vaessen in infoblad Vrouwen voor Vrede 2009 nr 3 bewerkt en aangevuld

Een grote hit in 2009: DE DRONE

Onbemande vliegtuigen, ook wel drones genoemd, zijn de bestseller van de militaire luchtvaartindustrie. Vooral sinds ze hun diensten hebben bewezen in Afghanistan worden ze steeds populairder. Er zijn nu zo'n duizend modellen in productie in 42 landen. De meeste onbemande vliegtuigen worden gebruikt voor verkenningsdoeleinden. Ze zijn uitgerust met sensoren en sturen hun *real time* informatie naar een grondstation op afstand. Deze grondstations zijn trouwens vaak duurder dan het vliegtuig zelf. Er bestaan inmiddels ook enkele types bewapende drones en er wordt hard gewerkt aan de ontwikkeling van onbemande gevechtsbommenwerpers. Kunnen ze de Joint Strike Fighter nog verder overbodig maken? In Nederland staat verdere ontwikkeling van *robotica* genoemd als een van de zes prioriteiten in de Defensie Industrie Strategie van de regering. Het bedrijf Vigilance BV in Eindhoven maakt geluidssensoren en optica voor onbemande vliegtuigen.

Drones heb je in soorten en maten. Er zijn mini-drones, zoals de demontabele *Aladin* die in gebruik is bij de Nederlandse troepen in Afghanistan. Die kunnen in een rugzak mee op patrouille met bijbehorend draagbaar grondstation. Je lanceert het als een speelgoedvliegtuigje door hem in de lucht te gooien of met een elastiek af te schieten. Menig klein jongetje zou dolblij zijn met zo'n ding, en op YouTube circuleren filmpjes waarop te zien is hoe grote jongens er in hun knutselschuurtje Uzi's op monteren, kijken of dat werkt. Het zijn echter serieuze dingen die gebruikt worden voor het opsporen van 'vijandelijke bewegingen' en bermbommen. Grotere types onbemande vliegtuigen worden van een lanceersysteem afgeschoten. Met de informatie die zij doorgeven, kunnen op afstand doelen voor actie en beschietingen worden bepaald. Onbemande vliegtuigen worden ook in toenemende mate voor spionagedoeleinden gebruikt; vaak zijn ze goedkoper en efficiënter dan satellieten.

Op het slagveld getest

Naast de Aladin gebruikt de Nederlandse landmacht ook de *Sperwer*, een groter type onbemand vliegtuig met een bereik van 90 kilometer. Deze heeft zijn tijd echter uitgediend en onlangs besloot Nederland tot de *lease* van een nieuw type onbemand vliegtuig, de *Aerostar* van het Israëlische bedrijf Aeronautics Defense Systems. Saillant detail is dat het besluit daartoe in januari 2009 werd genomen, op het moment dat deze Aerostars actief waren in de Gaza-oorlog. In wapenhandelkringen noemt men dat *combat proven*, dat betekent dat het systeem zich in de praktijk van de oorlog heeft bewezen. Dit was voor de Nederlanders een aanbeveling bij de aankoop, zo verklaarde de Israëlische leverancier. Het systeem

is ook in gebruik bij gevechten tegen Koerdische guerrilla's in Turkije en bij de grensbewaking tussen Mexico en de Verenigde Staten.
Het aanschafbesluit voor de Aerostar werd ongekend snel door het Nederlandse parlement gejast. Wellicht wegens de politieke gevoeligheid van de aankoop van wapens die in Gaza zijn gebruikt. Maar ook omdat de aankoop bestemd was voor de Nederlandse troepen in Uruzgan. Voor materieel dat bij missies wordt ingezet gelden versnelde aankooptrajecten.
De Israëlische drone wordt geleverd met bijbehorend onderhoudscontract. Wegens tekort aan defensiepersoneel huurt de krijgsmacht steeds vaker commerciële medewerkers in voor dit soort technische taken. Geruststellend meldt het ministerie van defensie dat er geen Israëli's voor onderhoud in Kamp Holland zullen worden ingezet. Het werk is uitbesteed aan een Brits bedrijf.

Hunter-killers

Een aantal grotere types onbemande vliegtuigen, tot nu toe alleen geproduceerd door Israël en de Verenigde Staten, kan uitgerust worden met raketten. Ook andere landen, zoals Engeland en China, proberen bewapende onbemande vliegtuigen te ontwikkelen. De Verenigde Staten gebruikt zijn bewapende types – de *Predator* en de *MQ-9 Reaper* – in Irak, Afghanistan en onofficieel ook in Pakistan. Op dit moment wordt Pakistan vrijwel dagelijks beschoten met *Hellfire* raketten afgevuurd met onbemande vliegtuigen. Daarbij vallen honderden doden, volgens Pakistaanse bronnen merendeels burgers. De bitterheid hierover in de islamitische media is groot. Inmiddels is bekend geworden dat de CIA voor het laden en lanceren van de onbemande vliegtuigen in Pakistan personeel heeft ingehuurd bij het privé-bedrijf Blackwater.
Israël gebruikte zijn bewapende onbemande vliegtuigen in de Gaza-oorlog. Amnesty International beschrijft in haar Gazarapport onder meer een aanval op een Palestijnse familie die thee drinkt in zijn achtertuin. Het verhaal is des te schrijnender omdat de optische sensoren in deze wapens zeer precies zijn. Degene die op afstand de raket afvuurde kon bij wijze van spreke zien hoeveel suiker ieder gezinslid in zijn thee deed. Niemand overleefde de aanval.

Speedy & stealthy

De huidige bewapende onbemande vliegtuigen zijn erg kwetsbaar voor vijandelijk geschut. Er zijn er nogal wat uit de lucht geschoten. Vooral in de VS wordt nu hard gewerkt aan een nieuwe generatie onbemande vliegtuigen die zichzelf kan verdedigen en zelfs zelfstandig kan aanvallen. Daarbij stuit men wel op de technische grenzen van de robotica: Het is voor onbemande vliegtuigen erg moeilijk om onderscheid te maken tussen eigen en vijandige doelen. Ook reageren robotvliegtuigen minder snel dan echte piloten. In een sterk dynamische omgeving is hun visueel vermogen beperkt, onder meer door het feit dat *scans* tijd nodig hebben om op te bouwen. Terwijl snelheid een van de twee onderscheidende factoren zou moeten zijn in vergelijking met de huidige generatie onbemande vliegtuigen. De andere onderscheidende factor is *stealth*, het vermogen om onzichtbaar te zijn voor radar. Maar stealth-technologie is beperkt houdbaar: De ontwikkeling van stealth-doorbrekende radar volgt de ontwikkeling van de stealth-technologie op nauwelijks enige afstand. Ook de Joint Strike Fighter zou stealth zijn, mede daarom is hij zo duur, maar ons eigen defensiebedrijf Thales maakt nu al zulke goede radars dat de JSF-stealth bijna is ingehaald.
Strategische planners zien als optimale taak voor onbemande gevechtsvliegtuigen dezelfde als die voor de Joint Strike Fighter, namelijk het uitschakelen van luchtafweer diep in vijandelijk gebied op de eerste dag van een oorlog. Daarmee wordt de weg vrijgemaakt voor een ongehinderde luchtaanval. Het onbemande gevechtsvliegtuig is dus net als de JSF een aanvalswapen voor geavanceerde oorlogvoering in verre landen. De vraag is, of de *speedy & stealthy* drones uiteindelijk niet duurder zullen uitpakken dan JSF en de voor dit doel ook bruikbare langeafstandsraketten. Desondanks lopen ook in Europa – mede met overheidsgeld gesponsorde – onderzoeksprogramma's voor de ontwikkeling van onbemande gevechtsbommenwerpers, in Engeland bij BAe en in Frankrijk onder een Europese paraplu bij Dassault Aviation. Een plan van het Europese defensieagentschap EDA om een EU-drone te ontwikkelen is gesneuveld.

Omdat we het waard zijn?

Er wordt beweerd dat binnen enkele jaren een derde van de Amerikaanse aanvalsvliegtuigen uit onbemande vliegtuigen zal bestaan. Er worden dit jaar in de VS meer piloten opgeleid voor onbemande toestellen dan voor gewone gevechtsvliegtuigen. Ook wil de luchtmacht van de VS de zeggenschap over de drones die door de landmacht voor verkenningsdoeleinden worden gebruikt. John Pike, redacteur van GlobalSecurity.org, zegt over deze wens van de luchtmacht: "Er zijn niet zoveel luchtmachten over waar ze tegen kunnen vechten. Ze zijn gek op het neerschieten van andere vliegtuigen, en omdat dat in de 21e eeuw nog maar zelden voorkomt grijpen ze naar de drones als hun volgende missie."
Onbemande vliegtuigen kunnen ervoor zorgen dat er aan 'onze' kant minder slachtoffers vallen. Maar ze maken ook dat de slachtoffers aan 'hun' kant nog verder uit beeld raken. Onbemande vliegtuigen maken de fysieke afstand tussen doel en degene die schiet heel groot, waardoor de drempel om te schieten lager wordt. Er zijn diverse voorbeelden bekend van piloten die op het laatste moment besloten niet te vuren omdat ze niet zeker waren van hun zaak. Het is de vraag of een techneut die een onbemand toestel boven Afghanistan bestuurt vanaf een basis in de VS even terughoudend zal zijn om te vuren.
Zo wordt het voor de landen die onbemande vliegtuigen kunnen betalen nog gemakkelijker om oorlog te voeren zonder risico. En de noodzaak om naar alternatieven te zoeken, te onderhandelen bijvoorbeeld, wordt nog geringer. Het zou ook kunnen dat onbemande vliegtuigen een goedkoop alternatief voor gevechtsvliegtuigen worden, waardoor armere landen toch weer gemakkelijker mee kunnen doen in de wapenwedloop. Voor vrede en veiligheid zitten er in elk geval weinig voordelen aan de ontwikkeling van de drones. Zoveel technisch vernuft, dat wordt verspild aan zo'n zinloos doel. De wapenindustrie blijft iets om droevig van te worden.

Wendela de Vries

Campagne tegen wapenhandel
www.stopwapenhandel.org

Nederland is een semi-kernwapenstaat

Het rapport van IKV Pax Christi *Een kernwapenvrije wereld* sluit aan bij de veronderstelde internationale politieke wending. Een gevolg van het aantreden van president Obama in de VS die tijdens zijn verkiezingscampagne immers een duidelijke hint gaf, dat hij mogelijkheden zag voor een volledige uitbanning van het kernwapen. Daarmee sloot Obama aan bij recente initiatieven van vroegere toppolitici zoals Kissinger en Shultz. Zelfs Maxime Verhagen, Minister van Buitenlandse Zaken, stelde zich positief op over deze nieuwe weg.
Het vernieuwde kernwapenstandpunt van IKV Pax Christi "kernwapens de wereld uit te beginnen met Europa in 2015 en kernenergie op zijn hoogst onder strenge internationale controle" legt traditioneel nadruk op stappen die Nederland zelf kan ondernemen. Immers in Nederland staan, net zoals in enkele andere Europese landen, Amerikaanse kernwapens opgesteld, ongeveer twintig stuks op de luchtmachtbasis Volkel. In het rapport wordt over kernwapens gemeld dat het geheel onduidelijk is tegen welke vijand ze zouden worden ingezet. Intussen wordt door deze aanwezigheid het non-proliferatieverdrag (NPV) wel ondermijnd. De Amerikaanse benadering is namelijk dat op het moment van oorlog, als de kernwapens door de Nederlandse luchtmacht in Europa worden ingezet, het NPV niet van toepassing is. Daarmee achten zij – en de NAVO – zich niet gebonden aan het verbod tot overdracht van kernwapens aan andere staten. Volgens IKV Pax Christi mist deze benadering een degelijke juridische basis. Daardoor worden Nederland en de andere betrokken bondgenoten "*semi-kernwapenstaten*" (p. 38 van het rapport).

Voorstellen met een manco

In een ingezonden brief in het dagblad Trouw van 14 juli jl. schreven Miriam Struyk en Sanne Bruijne van IKV Pax Christi, dat minister Verhagen en premier Balkenende aan president Obama voor moeten stellen om samen de kernwapens uit Volkel weg te halen en vervolgens terugtrekking, ontmanteling en vernietiging van de verouderde kernbommen binnen de NAVO aan de orde te gaan stellen. In dezelfde krant reageerde Karel Koster (wetenschappelijk bureau van de SP) als volgt:
"Met de oproep van Miriam Struyk en Sanne Bruijne van IKV/Pax Christi om de kernwapens uit Volkel terug te trekken ben ik het natuurlijk van harte eens. Maar er ontbreken in hun stuk een paar cruciale zaken. Een eerste voorwaarde om een publiek debat over de kernwapens in Volkel te kunnen houden is dat de regering erkent dat ze er ook liggen. Officieel is de kernwapentaak van de luchtmacht wel bevestigd, maar niet de aanwezigheid van de atoomwapens. Sinds jaar en dag wordt deze aanwezigheid bevestigd noch ontkend. De bewijzen voor de nucleaire slagkracht van de luchtmacht zijn bij elkaar gezocht door een internationaal gezelschap van onderzoekers en activisten uit de VS, Duitsland, Verenigd Koninkrijk, België en Nederland. De tweede ontbrekende kwestie is ernstiger. Het gaat om de nucleaire paraplu van de NAVO, de nucleaire doctrine die een integraal onderdeel vormt van de strategie. Scheidend directeur-generaal El Baradei van het Internationaal Atoomagentschap heeft meerdere malen gewezen op de hypocrisie van deze nucleaire garantie, vastgelegd in het Strategisch Concept. Terugtrekking van de kernwapens laat de nucleaire doctrine en de uitzonderingspositie van de NAVO lidstaten, gebaseerd op de atoomarsenalen van de Verenigde Staten, Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, onverlet. Zo een uitzonderingspositie zal elk argument voor harder optreden tegen proliferatie van kernwapens, ook genoemd door de schrijvers, onderuit halen. Wat goed genoeg is voor de NAVO lidstaten, is goed genoeg voor de rest van de wereld, is een voor de hand liggende tegenwerping. Handhaving van de nucleaire doctrine van de NAVO is een fatale ondermijning van het non-proliferatie regime, die als een boemerang terug zal komen op de toetsingsconferentie van het Non Proliferatie Verdrag volgend jaar. Als het Nederland ernst is met nucleaire ontwapening, dan moet de hele nucleaire strategie en niet alleen de aanwezigheid van de kernwapens, aan de orde worden gesteld." Aldus Koster.

Manifestatie met de leus "geen nieuwe kernwapens", Utrecht 1979. Foto: Joop Blom

Tactiek?

Nu wordt in het IKV PaxCristi rapport de nucleaire paraplu van de NAVO wel genoemd (p. 24), maar dan heeft het betrekking op het feit dat sommige landen zoals Zweden en Zuid-Afrika ervan hebben afgezien zelf een kernwapen te ontwikkelen. In dat verband worden ook de Europese NAVO-landen genoemd voor wie de paraplu voldoende was. Het slechte voorbeeld dat de NAVO daarmee geeft blijft onvermeld. Ook valt op dat bij de behandeling van de actualiteit van de nucleaire dreiging, wel de regering Bush (terecht) de volle laag krijgt terwijl de nucleaire doctrine van de NAVO geheel buiten schot blijft. In 2008 nog, hielden vier NAVO topgeneraals b.d. waaronder de voormalige Chef Defensiestaf gen. Van Breemen in het kader van het debat over het nieuwe strategische concept van de NAVO een warm pleidooi voor het "als eerste lanceren van een nucleair wapen in het kader van een escalatiestrategie" (Daily Telegraph, 22 Jan. 2008 "*Nato must prepare to launch nuclear attack*").
Het kan zijn dat deze wat dubbelzinnige houding ten opzichte van de NAVO een kwestie van tactiek is en dat de auteurs van het rapport alle nadruk hebben willen leggen op het verwijderen van de kernwapens van Volkel, omdat ze denken dat dit doel in het kader van de discussie over de opvolger van de F-16, die de kernbommen moet afwerpen, onder handbereik ligt. Ze zijn niet voor niets geadviseerd door oud-premier Lubbers van wie de voorliefde voor slimme onderhandelingsposities bekend is. Maar zonder de nucleaire strategie van de NAVO ter discussie te stellen, zal het effect van het afstoten van de Volkelse kernwapens – hoe welkom ook – vooral buiten Europa waar de risico's van nucleaire proliferatie zich voordoen, beperkt blijven.

Kees Kalkman

IKV Pax Christi heeft een campagne gestart voor een kernwapenvrije wereld. Meer informatie op de website http://nonukes.nl

ZEVENBERGEN

VOOR SOMMIGE MENSEN IS HET VREDE

Voor sommige mensen staat vrede gelijk aan een dagje naar het strand voor een dancefeest en dat de bezoekers en de politie dan niet op elkaar gaan schieten.

Voor sommige mensen is vrede wanneer de bermbommen in het nieuws volledig worden verdrongen door de Mexicaanse griep.

Voor sommige mensen staat vrede gelijk aan een middagje shoppen in de hipste kledingzaken en dan ondanks de economische crisis thuis kunnen komen met 10 paar schoenen, 5 complete outfits en vier tassen.

Voor sommige mensen is vrede wanneer er geen hagelslag in de pindakaas zit, maar dat de pot al wel geopend is en het vacuüm verbroken.

Voor sommige mensen staat vrede gelijk aan een vrouw die niet tijdens het voetballen het beeldscherm gaat zemen en poetsen tot zelfs de zijlijn verdwenen is.

Voor sommige mensen is vrede wanneer ze iedere week ergens bij een actie tegen de oorlog in de boeien worden geslagen.

Voor sommige mensen staat vrede gelijk aan twee keer op een zondag naar de kerk en dat de dominee dan een keer niet preekt over boete en zonde, maar over liefde in de positieve zin.

Voor sommige mensen is vrede twee mensen op een zomeravond en dat de warme lucht teder gevangen ligt tussen de huizen en de duinen en dat de krekels al zingend alles doen vergeten wat er tot nu toe aan muziek gemaakt werd en nog gemaakt zal worden.

Voor mij is vrede even geen gedachten die afleiden van waar het om gaat in mijn leven en dat ik dan ook weet wat dat is.

50 JAAR GREENPEACE

BONDGENOOT IN DE STRIJD TEGEN KERNWAPENS

Het was in de tijd dat Frankrijk zichzelf als kernbomnatie probeerde te bewijzen door het verrichten van bovengrondse proeven in zijn kolonie Frans Polynesië. Milieubewegingen kwamen hiertegen in verzet omdat de radioactieve besmetting de biosfeer vernietigde.

In 1972 werd de zeilboot Vega met zijn schipper David McTaggart door de Franse marine in de omgeving van Moruroa in beslag genomen. Na zeventig dagen op zee zag hij op 17 juni hoe een ballon werd opgelaten: het signaal voor de ontploffing van de bom! De Fransen wisten dat hij er was: er vlogen helikopters over en hij had bevel gekregen het gebied te verlaten – het bleek vals alarm. De dag daarop werd zijn schip door een Frans marinevaartuig geramd en werd McTaggart door de Franse marine gevangen genomen. De bom ontplofte op 26 juni.

In 1973 ondernam McTaggart een nieuwe blokkadepoging. Toen de Franse marine zijn schip opnieuw enterde, werd zijn bemanning volledig afgetuigd; zelf verloor McTaggart voor diverse maanden het zicht in zijn ogen. Maar op het schip zat een fotograaf, die met zijn beelden de mishandeling wereldkundig maakte en daarmee weer het protest tegen de Franse kernproeven deed toenemen.

Op 10 mei 1985 startte Greenpeace met de Rainbow Warrior een nieuwe blokkadeactie. Maar zover kwam het niet. De boot moest eerst mensen van het eiland Rongelap evacueren, dat al door Amerikaanse kernproeven zwaar door radioactief afval was aangetast. Daarna moest zij gerepareerd worden en voor de blokkade worden voorbereid (bijvoorbeeld geïsoleerd worden tegen straling). Men meerde dus aan in Auckland (Nieuw Zeeland) in Waitemata Harbour. Op 10 juni brachten daar twee kikvorsmannen van de Franse geheime dienst DGSE de boot in de avond met twee mijnen tot zinken. Op het moment waarop de bommen ontploften, was de bemanning in het vooronder aan het napraten over een vergadering. Daaronder was de freelancerfotograaf Fernando Pereira, die om het leven kwam. Zijn dood leidde tot veel onbeantwoorde vragen.

Volgens het Nieuw-Zeelandse recht is er sprake van moord wanneer men had kunnen weten dat een bepaalde handeling tot doden had kunnen leiden. Dat was zeker het geval bij de Rainbow Warrior, waarbij een groot gat onder de waterlijn werd aangebracht om het schip, dat ook in de haven mensen aan boord had, met man en muis te laten vergaan. Of was er ook een opzet om juist de fotograaf te treffen, zeker nu men wist welke invloed beelden van de Franse "bescherming" van het atol Moruroa op de wereldopinie konden hebben? Feit was dat de kikvorsmannen mensen het schip in en uit konden zien gaan en wisten dat de benedendekken bemand waren.

Franse explosieven

Maar het liep anders. Het Angelsaksische systeem van rechtsvordering waarbij aanklager en advocaat een vorm van schuldig-

Dit jaar bestaat de milieubeweging Greenpeace 50 jaar. Het jubileum werd in de media gevierd met een oproep aan luisteraars en kijkers om herinneringen in te sturen aan de belangrijkste acties van burgerlijke ongehoorzaamheid tegen staten en bedrijven die het milieu aantasten. Bij deze keuze van het publiek ontbrak de actie die wel het meest tot de verbeelding spreekt, namelijk de constante strijd tegen kernproeven op eilanden in de Stille Oceaan.

Rainbow Warrior 2 in de haven van Genua (2006). Foto: Davide

verklaring kunnen 'uitonderhandelen' om een juryrechtspraak te voorkomen, leidt tot compromissen waarbij veel in de doofpot kan verdwijnen. Nadat de Officier van Justitie eerst voor de pers verklaard had dat er sprake was van "moord, brandstichting, samenzwering en gebruik van vervalste paspoorten," werd afgesproken dat de beklaagden zich schuldig verklaarden aan "niet beoogde doodslag, opzettelijke schade door explosieven en gebruik van vervalste paspoorten." Dus bleef een onderzoek naar moord met de daarbij behorende bewijslast tegen de Franse staat uit. Het betekende dat de top van de geheime dienst en allerlei spoorloos verdwenen personen vrijuit gingen, en dat er niets werd gedaan aan de mysterieuze verdwijning van een Nieuw-Caledonisch jacht, de Ouvea, dat de Franse explosieven naar Nieuw-Zeeland had gebracht.
Intussen werd op 21 september 1985 door de Franse regering toegegeven dat er inderdaad opdracht was gegeven aan de geheime dienst de Rainbow Warrior te "neutraliseren." Nieuw-Zeeland en Greenpeace werden schadeloos gesteld, maar de Franse justitie heeft niemand van de verantwoordelijken voor de aanslag vervolgd. De gearresteerde agenten kregen in Nieuw-Zeeland tien jaar voor doodslag plus zeven jaar voor brandstichting, een straf die ze in Frankrijk mochten uitzitten; daar werden zij na twee jaar vrijgelaten.
De acties tegen de kernproeven hebben uiteindelijk wel resultaat geboekt. In 1996 werd het Kernstopverdrag (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty) gesloten. De grote nucleaire mogendheden hebben sindsdien geen (ondergrondse) kernproeven meer gedaan.
De indertijd befaamde acties van Greenpeace vinden nu navolging bij talloze groepen te lande. Op de dag van de Hiroshimaherdenking van dit jaar, 6 augustus, werd door de werkgroep Ontwapen! de verkeerstoren van de luchtmachtbasis Volkel bezet, waarover elders in dit blad meer…

Jan Bervoets

LEDDEMA

Geweldsmythe

Vadergod Apsu en moedergod Tiamat (tevens draak van de chaos) konden volgens de Babylonische mythe niet slapen door het lawaai van de jonge goden. Reden dat zij besloten hen te doden, maar de jonge goden waren hen te slim af, doodden Apsu en spleten bij Tiamat de schedel met een knots, waarna ze haar lichaam aan stukken sneden, waaruit zij de kosmos en de wereld schiepen. In deze klassieke mythe zijn we niet alleen het resultaat van een godsmoord, maar is tevens scheppen en orde brengen een daad van geweld. Telkens als chaos de kop op steekt, kan ze alleen getemd door bloed en geweld. Het is een beheersingsmythe, maar de machthebber legt het uit als 'bevrijdend' of 'reddend' geweld.

We hebben geen idee wat voor effect deze klassieke machthebbersmythe tot op vandaag heeft op ons denken. Ze is nog springlevend, zoals blijkt in tekenfilms, stripverhalen, internet, films met bad guys en good guys maar vooral uit de waarden van de machten die ons conditioneren, zonder dat we dat vaak beseffen.

Het militair ingrijpen werkt niet in Afghanistan, zeggen we. Door een tegenspeler te bestrijden geef je deze juist energie. De recente sterke opkomst van de Taliban lijkt dat te bevestigen. Niettemin zijn er als we eerlijk zijn ook bij ons restanten van de mythe, dat geweld 'redt'. Voor het goede of humanitaire doel is het doden of het (als soldaat) gedood worden niet zo erg, denken we wel eens, al of niet stiekem. Maar is dit denken voor ons kabinet niet juist de rechtvaardiging van onze bezettingsmacht in Uruzgan? De bekende ethicus Hannes de Graaf zei eens: "De rechtvaardiging van geweld is erger dan het geweld zelf". Na geweld in drift kan spijt en verzoening volgen, maar een rechtvaardigingsideologie kan heel lang ons denken blijven beheersen en mensen stimuleren tot nieuwe daden van geweld. Met andere woorden: wie geweld goedpraat, zet het in gang. De Duitse historicus Bernhardi markeerde in 1914 vlak voor WO I "geweldloosheid tot verval van de geest, verval van moed en leidend tot armoede". In welk een armoede of ellende dit denken zijn land stortte, is nauwelijks te beschrijven. Dat wat we denken is dus geen peanuts. Gedachten zijn krachten. Hoe meer we ons losmaken van de mythe dat geweld 'redt', des te beter.

Hans Feddema

Vredesmissie op Veteranendag

Sinds 2005 wordt rond de verjaardag van wijlen Prins Bernard de Nationale Veteranendag georganiseerd. Met een hoop media-aandacht worden de veteranen geëerd die de afgelopen decennia door de Nederlandse regering in allerlei zogeheten politionele acties, vredesoperaties, humanitaire interventies en wederopbouwmissies zijn ingezet. Het is één van de initiatieven van de kabinetten Balkenende om de Nederlandse bevolking op te roepen om achter de uitgezonden en teruggekeerde militairen te staan. Die initiatieven waren ook wel nodig, want de oorlogen waarbij Nederland door diezelfde kabinetten Balkenende is betrokken geraakt (Irak, Afghanistan, Somalië), kunnen nauwelijks op enige steun onder de Nederlandse bevolking rekenen. Uit allerlei onderzoeken blijkt nu dat een meerderheid van de Nederlandse bevolking de oorlogen zelf niet steunt, maar wel zegt achter de uitgezonden militairen te staan. Een beetje als een "zij worden ook maar gestuurd".

Dat onderscheid tussen politiek en militairen is eigenlijk ook de houding geweest van de vredesbeweging die meteen al op de allereerste Veteranendag aanwezig was met een alternatief programma. Het was niet gericht tegen de veteranen maar enerzijds tegen de politiek die militairen werft en ten oorlog stuurt en anderzijds op alternatieve keuzes, zoals dienstweigering en burgervredeswerk. Kritische kanttekeningen bij een al te romantisch en geïdealiseerd beeld van de inzet van militairen werden wel geplaatst. Op de Veteranendag van 27 juni 2009 nam Kerk en Vrede samen met een aantal bondgenoten op het progressief kerkelijk erf het stokje over en organiseerde een bijeenkomst over de vraag 'hoe we nog steeds met politionele acties bezig zijn'.

Die vraag heeft twee kanten. Aan de ene kant verwijst ze natuurlijk naar de dekolonisatieoorlog van 1945-1949 die onder de verhullende term 'politionele acties' werd gevoerd. Een oorlog die nog steeds niet is verwerkt en waarmee we dus nog steeds bezig zijn. Mogelijk omdat juist hier het onderscheid tussen de politiek en militairen is omgekeerd. De politiek is niet ten volle bereid om te erkennen dat deze oorlog fout was, omdat dat zou betekenen dat al die Indië-veteranen voor niets zijn uitgezonden. En dat laatste is door de politiek niet te verkopen omdat ze stelselmatig allerlei begane oorlogsmisdaden de ter plaatse optredende militairen in de schoenen heeft geschoven. Zelfs als politicus kun je het niet maken eerst jouw schuld op iemand anders af te schuiven en die vervolgens in de kou te laten staan. Je zult eerst als politiek de volledige verantwoordelijkheid op je moeten nemen.

Hoe complex die hele herinnerings- en verantwoordelijkheidscultuur is, maakte Stef Scagliola duidelijk. Ze is medewerkster van het Veteraneninstituut en enkele jaren geleden op deze materie gepromoveerd onder de titel *"Last van de oorlog"*. Zij liet zien hoe er verschillende, persoonlijke en collectieve, herinneringen aan deze oorlog naast elkaar bestaan en hoe deze elkaar beïnvloeden. Sommige veteranen willen niet weten van oorlogsmisdaden; anderen hebben deze onder ogen gezien en hebben initiatieven genomen om daarmee in het reine te komen. Tot dusverre was het echter een tamelijk interne Nederlandse discussie, maar dat veranderde met de recente oprichting van de stichting Nederlandse Ereschulden die een stem geeft aan de nabestaanden van vooral het bloedbad in Rawagede en na Kamervragen inmiddels ook een rechtszaak tegen de Nederlandse staat heeft aangespannen. Het is volgens Scagliola een tamelijk nieuw verschijnsel dat de slachtoffers van de oorlogshandelingen zich, via groepen in Nederland, in de discussie komen melden. Een verschijnsel dat we tien jaar geleden wel vrij direct hebben meegemaakt met de Vrouwen van Srebrenica, maar dat tot dusverre afwezig is in Irak en Afghanistan.

Meevechten met de grote jongens

Met de vrouwen van Srebrenica zijn we feitelijk bij de tweede lezing van de vraag terecht gekomen hoe we nog steeds met politionele acties bezig zijn. Namelijk het zelfbeeld dat we hebben als een natie dat geen oorlog voert maar militairen inzet om recht en orde, vrede en ontwikkeling mogelijk te maken. Dat zelfbeeld van een niet-militaire natie die neutraal bleef in de Europese oorlogen en een voorvechter was van internationaal recht is de laatste tijd ook in een aantal publicaties verschenen, o.a. van Paul Moeyes en Wim Klinkert. Beide auteurs laten zien hoe het collectieve geheugen van de Nederlandse bevolking vooral wordt bepaald door de langdurige periode waarin Nederland in Europa niet of nauwelijks meevocht, terwijl het Nederlandse leger ver buiten het zicht van de natie zijn mannetje wel degelijk wist te staan in diverse koloniale oorlogen. Het is deze ervaring binnen de krijgsmacht (en het ontbreken daarvan in de Nederlandse samenleving) die thans een rol speelt bij militaire missies als in Uruzgan waarmee het kleine Nederland onverwacht meevecht met 'de grote jongens'.

Het leger weet dat er een oorlog wordt gevoerd. De Nederlandse politiek en samenleving worstelen met dat beeld en proberen het in overeenstemming te krijgen met de humanitaire waarden die op het internationale gebied sturend zouden moeten zijn. Zo werkt het niet en dus komen politiek en militair bedrijf in een steeds grotere spagaat terecht. De tweede inleider, militair historicus Christ Klep is onlangs gepromoveerd op een studie waarin hij aantoont dat parlemen-

Nederlandse troepen in een Oost-Javaanse kampong (1947)
Foto: H.J.Wilmar/ collectie NIMH

taire onderzoeken die zijn verricht naar het falen van dergelijke missies in Somalië (Canada), Rwanda (België) en Srebrenica (Nederland), geen enkel maatschappelijk effect hadden op het denken over dergelijke missies. Zelfs als zonneklaar is dat de militaire inzet niet het gewenste resultaat heeft, beginnen we gewoon de volgende militaire missie met dezelfde hoogstaande humanitaire verwachtingen. Het heeft geen zin, aldus Klep, om het falen van die missies (ten opzichte van de politieke doelen) voor het voetlicht te brengen. De vredesbeweging zou, wat hem betreft, juist duidelijk moeten maken dat oorlog oorlog is en dat zulke gevechtshandelingen in de verste verte niet kunnen beantwoorden aan verhullende termen als politionele acties of wederopbouwmissies.
Het was interessant om als vredesorganisaties op zo'n alternatieve veteranendag eens mensen te laten spreken die de situatie vanuit het militair gezichtspunt kunnen schetsen en op basis daarvan tot gedeelde inzichten en een hierop gebaseerde actieagenda te komen. Als vredesbeweging zouden we die andere kant van de militaire operaties moeten laten zien. Slachtoffers in beeld brengen en duidelijk maken dat het idee van humanitaire doelstellingen bij een oorlog een farce is. Misschien dat we ook in Nederland (in de VS gebeurt dat al) als vredesbeweging ooit gezamenlijk met veteranenorganisaties in de richting van de politiek kunnen optrekken. Daarvoor is dan nog wel meer contact, uitwisseling en samenwerking nodig.

Jan Schaake, algemeen secretaris Kerk en Vrede

Christ Klep, Somalië, Rwanda, Srebrenica – De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies. Boom, 2009
Wim Klinkert, Van Waterloo tot Uruzgan – De militaire identiteit van Nederland. Amsterdam University Press, 2008
Paul Moeyes, De sterke arm, de zachte hand – Het Nederlandse leger en de neutraliteitspolitiek 1839-1939. Arbeiderspers 2006
Stef Scagliola, Last van de oorlog – De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking. Balans, 2002

Zonder Vrede geen Duurzame en Solidaire economie

De Verklaring van Tilburg (www.economischegroei.net) streeft de groei naar een duurzame en solidaire economie na. Tot nu toe krijgen daarin de mondiale verdeling en het milieu een duidelijke plaats. Maar daarbij passen ook stappen op het gebied van vrede en ontwapening, vanwege de vele samenhangen tussen economie en geweld(svoorbereiding).

Je kunt de titel ook omdraaien: zonder duurzame en solidaire economie geen vrede. Deze doelen kunnen alleen bereikt worden als ze mondiaal en in samenhang nagestreefd worden. Er bestaat een complexe relatie tussen economische ongelijkheid, uitputting van de aarde en oorlogen. Hieronder volgen verschillende aspecten van deze relatie.

De strijd om grondstoffen en water is de laatste jaren zichtbaar verhevigd, binnen landen, maar ook op internationaal niveau. De rijke landen zijn gewend aan hun hoge consumptieniveau en een bedreiging van de toevoer van grondstoffen en energie ervaren zij als een bedreiging van hun nationale veiligheid. De VS beschouwen ook officieel een aanval op de olietoevoer als een casus belli. Landen die tot nu toe arm(er) waren, zoals China en India, maken in toenemende mate ook aanspraak op die grondstoffen. Er is een situatie ontstaan die vergelijkbaar is met de Koude Oorlog: landen streven ernaar grondstoffenleveranciers onder hun invloed te brengen, goedschiks of kwaadschiks.

Zo is de *dreigende aantasting van het consumptieniveau in de rijke landen* geworden tot een bron van conflict. De naoorlogse maatschappelijke rust binnen de Westerse landen is in belangrijke mate te danken aan het feit dat iedereen steeds een beetje rijker werd. Doet zich krimp voor, dan is de solidariteit ver te zoeken, zoals blijkt uit vreemdelingenhaat, de roep om het ontwikkelingsbudget te verlagen en protectionistische maatregelen te nemen. Mede daarom beschouwen regeringen doorgaande groei als noodzakelijk. De Westerse levensstijl overschrijdt echter de draagkracht van de aarde en is strijdig met een eerlijke verdeling van de aardse hulpbronnen.

Ongelijkheid (zoals ongelijke toegang tot hulpbronnen) kan direct tot conflicten leiden. Een voorbeeld hiervan is de rol die de toegang tot diamanten en andere delfstoffen in Afrika speelt, maar ook het optreden van Westerse oliebedrijven in Nigeria. Ook elites in de ontwikkelingslanden profiteren van deze ongelijkheid en houden deze met geweld in stand. Ongelijkheid

kan bestaande conflicten versterken en wordt ook gebruikt als legitimering van geweldsgebruik door derden, zoals we zien bij vormen van terrorisme.
Economische ongelijkheid leidt bovendien tot migratie, die in vele landen aanleiding is voor conflicten. Door de rijke landen wordt migratie steeds vaker verbonden met veiligheidsrisico's (zo bijvoorbeeld in de Europese Veiligheidsstrategie).

De *oorlogsvoorbereiding en oorlogsvoering* verslinden hulpbronnen en leiden op alle terreinen tot verspilling en vernietiging: mensen, natuur en milieu, grondstoffen, energie, kennis en kapitaal. In de traditionele economische cijfers is dit niet terug te vinden: militaire productie levert daarin een positieve bijdrage aan economische groei. 'Military Keynesianism' (het stimuleren van de economie door hoge militaire uitgaven) is in de geschiedenis vaak toegepast, met de VS als meest recente voorbeeld.
Na oorlogsvoering is er bovendien sprake van verwoeste gronden met achtergebleven mijnen, bommen en wapens, die ontwikkeling belemmeren en vervolgens ook weer oorzaak van oorlog zijn.

Schaarste en ontwrichting van de natuur, bijvoorbeeld verwoestijning, leiden tot wanhopige situaties en strijd om bestaanszekerheid. Recente studies hebben aangetoond hoe uitzichtloosheid van een opgroeiende generatie jongens de kans op rebellie, gewapende conflicten en plundering vergroot.

De *belangen van het bedrijfsleven in de militaire sector* zijn groot. Om de hoge ontwikkelkosten van hun eigen wapens te drukken moeten Westerse landen zorgen dat hun defensie-industrie een brede afzet heeft zodat de investering terugverdiend kan worden. Daarom worden marketingmiddelen ingezet om nieuwe afzetmarkten voor dure militaire technologie te vinden. Dit leidt tot nog meer verspreiding van wapens en verhoging van defensiebudgetten ten koste van sociale uitgaven in veel niet-westerse landen.

Nederland is de vijfde grote wapenexporteur van de wereld. Exportkredieten en exportkredietgaranties zijn een vorm van exportbevordering en ondersteuning van het eigen bedrijfsleven. Zelfs de vakbond FNV in Nederland steunt de militarisering door voor de aanschaf van de JSF te zijn, omdat er werkgelegenheid mee gecreëerd wordt. De werkgelegenheidseffecten van investeringen in onderwijs en gezondheidszorg zijn echter veel groter en constructiever.

Wij roepen economen, vakbondsleden, vredes- en milieuactivisten en anderen op om samen te werken ter wille van solidariteit, duurzaamheid en vrede. Enkele concrete voorstellen:

1. Het ontwikkelen van een voor 'oorlog en oorlog gerelateerde zaken' gecorrigeerd bruto nationaal product en een 'oorlog/vredesvoetdruk'.
2. Een verbod op bedrijven die huursoldaten inzetten en andere taken in de oorlogsvoering hebben overgenomen die tot voor kort onderdeel uitmaakten van het geweldsmonopolie van de staat.
3. Het organiseren van acties om institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeringsmaatschappijen), maar ook allerhande maatschappelijke organisaties en individuen ervan te weerhouden te beleggen in bedrijven die belang hebben bij oorlog.
4. Het bestrijden van de handel in 'bloeddiamanten' en andere grondstoffen waarvan de opbrengsten gebruikt worden ter financiering van geweld. Goedwillende bedrijven dienen geholpen te worden en kwaadwillende aangepakt.
5. Het ontwikkelen en implementeren van een veelomvattende set wettelijk vastgelegde regels voor verantwoord bankieren.
6. Het versterken van de rol van de VN, onder meer waar het gaat om het monitoren, reguleren en reduceren van wapenhandel en militaire uitgaven.
7. Streng toezicht door een onafhankelijke commissie op de implementatie van de EU Gedragscode Wapenexport die sinds kort juridisch bindend is.
8. Exportkredieten en exportkredietgaranties moeten niet worden verstrekt in geval van wapen- en wapengerelateerde exporten en investeringen.
9. Investeringen in het opruimen van landmijnen en schoonmaken van water en grond bijvoorbeeld van militaire bases en in post–conflictgebieden zouden bevorderd moeten worden.
10. Zowel de Nederlandse als andere Europese overheden dienen – in navolging van Duitsland – meer erkenning en (ook financiële) ondersteuning te geven aan civiel vredeswerk. In conflictgebieden kan de inzet van internationale burgervredesteams bijdragen aan preventie van geweld of escalatie daarvan helpen voorkomen.
11. Een bredere en snellere non-proliferatie van met name nucleaire wapens is gewenst. Ook versterking van milieuacties om nucleaire energie te vervangen door duurzame energie en voor een strenger toezicht op uranium mijnbouw behoort daartoe.

Mijnenopruimers in Cambodja aan het werk. Foto: Wil/ Engineers without borders

Samenstelling: Frank Slijper, Campagne tegen Wapenhandel
zie ook: www.stopwapenhandel.org

Lobbyfirma infiltreert Zwitserse antimilitaristen

Eind november mogen stemgerechtigde Zwitsers zich in een referendum uitlaten over de vraag of er een verbod op de export van wapens moet komen. De volksraadpleging is een initiatief van de Gruppe Schweiz ohne Armee (GSoA). En wanneer de belangen van de Zwitserse wapenindustrie in het geding zijn staat PR-firma Farner hen steevast bij, het oudste en grootste Zwitserse bedrijf in zijn soort. Ditmaal wilde het strategische informatie direct van de bron hebben. Een oud-stagiaire, die het tijdschrift Die Wochenzeitung opvoert onder pseudoniem Corinne Schweizer, zou na haar studie politicologie als freelancer voor Farner zijn gaan werken. Ze dook op tijdens een campagneweekend van de GSoA en viel al snel op vanwege haar bijzondere interesse in de ins en outs van de GSoA en de uitvoerige aantekeningen die ze maakte. Ook viel op dat ze als vreemde eend in de bijt uitstekend wist waar ze het over had. Tegenover Die Wochenzeitung bevestigde Corinne de relatie met Farner maar ontkende zich in opdracht van hen tussen de vredesactivisten gemengd te hebben. Een iets te loslippige vriend van Corinne sprak zijn mond voorbij toen die de verslaggever uitlegde dat Corinne onaangenaam verrast was geweest dat Farner haar niet had verteld over het min of meer besloten karakter van de GSoA bijeenkomst.
Het is niet voor de eerste keer dat het bedrijfsleven probeert om kringen van anti-wapenhandelactivisten te infiltreren. Ruim tien jaar geleden werd in Amsterdam de Brit Adrian ontmaskerd, die zich voor de inlichtingenfirma van moeder Evelyn Le Chêne probeerde te mengen in de Europese acties tegen wapenhandel met het Indonesische Soeharto regime. Het toenmalige British Aerospace (nu BAE Systems) betaalde Le Chêne voor de vergaarde informatie. Vier jaar terug ontdekte de Britse Campaign Against Arms Trade dat hun actieleider Martin Hogbin eveneens informatie verzamelde voor de opdrachtgevers van Le Chêne, oftewel BAE Systems.
(Dinu Gautier, "Studentin in fremdem Dienst", Die Wochenzeitung, 20 augustus 2009; Eveline Lubbers, "Fighting dirty wars: spying for the arms trade", Spinwatch, 14 april 2008; "2005 CAAT Steering Committee statement on spying", CAAT website)

Nieuw licht op moord Franse wapeningenieurs in Pakistan

Zeven jaar na de moord op elf werknemers van het Franse wapenbedrijf DCN heeft het dossier een opzienbarende wending gekregen. Terreuronderzoekers vermoeden dat de aanslag in de Pakistaanse havenstad Karachi indertijd niet is gepleegd door al-Qaida, zoals lang werd verondersteld, maar wraak was voor het stopzetten van geheime smeergelden aan Pakistaanse tussenpersonen, aldus een advocaat van de familie van de nabestaanden. Dankzij een tip van een journalist van dagblad Libération werden de nieuw aangestelde onderzoeksrechters op het spoor gezet van een intern DCN rapport dat de relatie met smeergeld legde. Het interne onderzoek was al in 2002 in opdracht van het bedrijf door een voormalig geheim agent gedaan.
De Franse ingenieurs waren in Pakistan gestationeerd in het kader van een omvangrijke duikbotenorder uit 1994 waarbij Frankrijk een deel van de bouw onder licentie in Pakistan toestond. In die zaak wordt nu ook gesuggereerd dat Edouard Balladur, oud-leermeester van de huidige president Sarkozy, financieel profijt heeft gehad van de miljardenorder. Een parlementair onderzoek wordt verwacht.
(Ben Hall, "New lead on 2002 bombing in Karachi shows up murky side of French politics", Irish Times, 14 augustus 2009; "French Parliament Probe Sought", Defense News, 29 juni 2009)

Corruptieonderzoek impliceert 142 Taiwanese militairen

Het is bepaald niet voor het eerst dat smeergelden rond wapenhandel voor politiek tumult zorgen in Frankrijk. Een corruptieschandaal rond de verkoop van fregatten aan Taiwan begin jaren negentig is ook nog steeds niet afgerond. Mede naar aanleiding daarvan deed het Taiwanese ministerie van defensie een groot onderzoek naar wijdverbreide corruptie bij wapenaankopen; het langverwachte rapport verscheen afgelopen zomer. Op basis daarvan worden 142 militairen, onder wie niet minder dan 114 generaals beschuldigd van in totaal 48 gevallen van corruptie. Gebrek aan controle op lokale verkoopagenten, die deels in opdracht van buitenlandse fabrikanten, deels namens politieke partijen of militairen opereren, zou de corruptie die gepaard gaat met de lucratieve wapendeals in de hand werken.
Onbekend is nog welke consequenties het rapport heeft voor de beschuldigde generaals.
(Wendell Minnick, "Taiwan Corruption Report Raises More Questions", Defense News, 13 juli 2009)

Justitieel onderzoek naar smeergeld bij verkoop Nederlandse tanks aan Chili?

Ondertussen staat Nederland op dit gebied ook al jaren z'n mannetje. Al jaren ging het gerucht dat Joep van den Nieuwenhuyzen bij de verkoop van Leopard tanks in 1998 smeergeld had betaald aan tussenpersonen die nauw met oud-legerleider Pinochet in verbinding stonden. Van den Nieuwenhuyzen had het legermaterieel van defensie opgekocht om ze na een onderhoudsbeurt met dikke winst aan Santiago te kunnen verkopen. Na jaren heeft de Chileense justitie nu officieel twee oud-officieren in staat van beschuldiging gesteld; zij zouden elk 413 duizend euro aan steekpenningen hebben ontvangen. Hoewel SP-kamerlid Van Velzen en oud-defensieminister Voorhoeve ook in Nederland aandringen op juridische stappen kijkt Nederland voorlopig de kat uit de boom. "De regering zal contact opnemen met de Chileense autoriteiten om te bezien of er aanleiding is om het Openbaar Ministerie te informeren".
("Chili: smeergeld Nederlandse tanks", De Volkskrant, 4 augustus 2009 en Theo Koelé, "Mogelijk corruptie bij levering tanks aan Chili", De Volkskrant, 5 augustus 2009)

‘Met Alle Geweld’

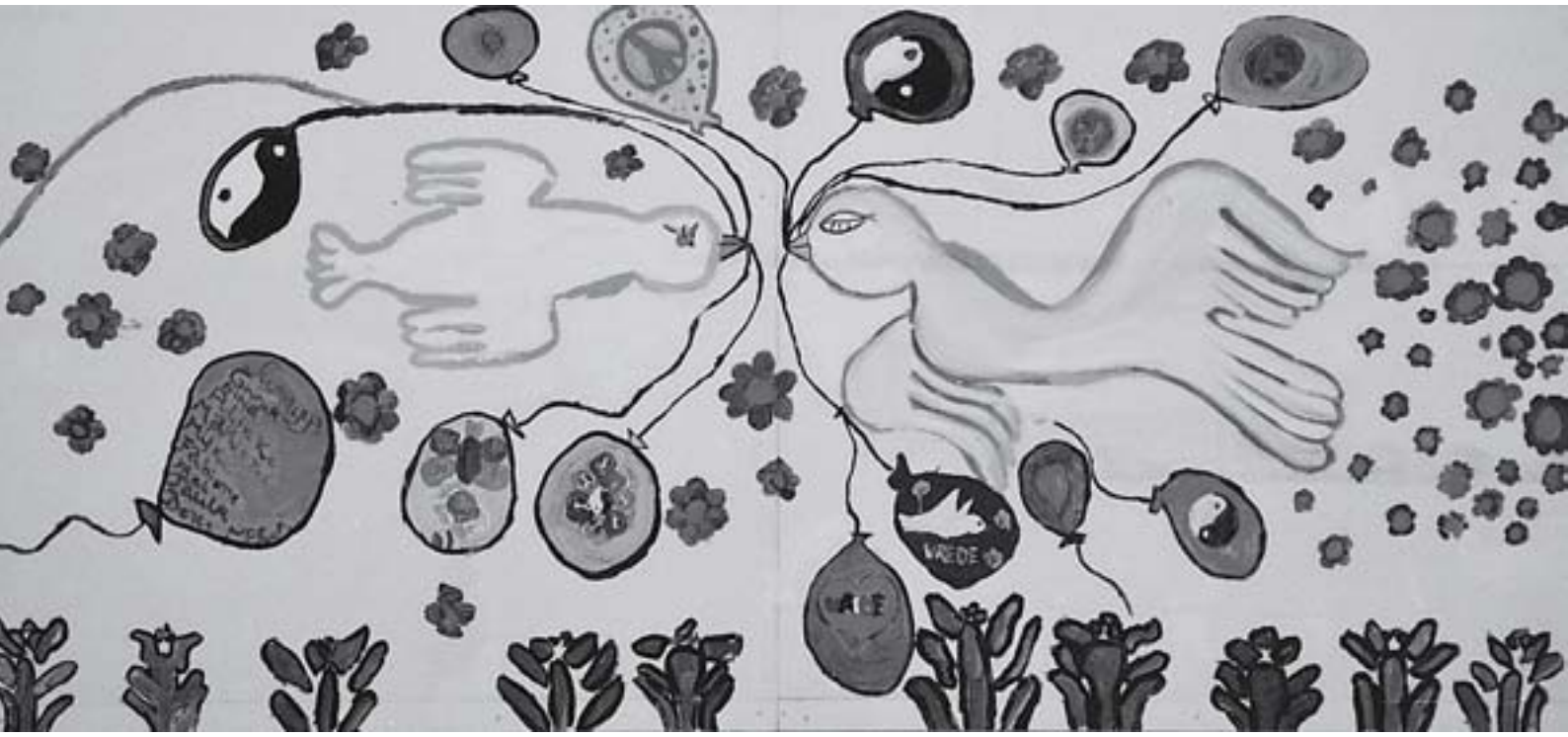

Schutting bouwplaats van Interpol, Kennedylaan Den Haag. Foto Jan Bervoets

Van Hans Achterhuis verscheen eind 2008 een 800 pagina tellend boek getiteld “Met alle geweld”. De filosofische zoektocht naar alle mogelijke aspecten en invalshoeken van geweld mag gelden als een magnum opus. Achterhuis definieert geweld als “het min of meer intentioneel toebrengen of dreigen toe te brengen van schade aan mensen of voorwerpen”. Het blijkt dat de term ‘min of meer intentioneel’ inhoudt dat er ook sprake is van geweld als je had kunnen weten wat de gewelddadige gevolgen zijn van je handelen. Dat zou dus betekenen dat, als je als burger instemt met het sturen van Nederlandse soldaten, terwijl je kunt weten dat er hoe dan ook onschuldige burgerslachtoffers zullen vallen, je medeplichtig bent. Hiermee wordt het moeilijker om de dood of narigheid van onschuldige burgers aan vijandelijke zijde af te doen als *collateral damage*. Waarschijnlijk realiseren de meeste mensen zich dit aspect van geweld niet of nauwelijks en het is de vraag of men die medeplichtigheid erkent.

Oorzaken van geweld

Hanna Ahrendt is voor Achterhuis de belangrijkste inspiratiebron bij het onderscheiden van de volgende zes oorzaken of perspectieven van geweld. Allereerst het *doel-middel denken*, waar geweld een middel is om obstakels te elimineren om naar een verheven doel te streven. Dit is een technische en instrumentele benadering, favoriet bij legergeneraals. Als tweede noemt hij de *mimetische of nabootsende begeerte*, waar de ene mens wil wat de ander heeft. Deze hebzucht gericht op geld, macht, bodemschatten, land, vrouw, is in feite een vorm van doel-middel denken. Dan noemt hij ook de *spanning tussen moraal en politiek*. Door in de politiek onderscheid te maken tussen goed en kwaad wordt het gebruik van geweld voor de goede zaak voor veel mensen acceptabel en zelfs nobel. Het wordt lastig als de andere partij er andere opvattingen over goed en kwaad op na houdt. Wie heeft gelijk? Bij het vierde perspectief, de *dierlijke natuur van de mens*, wordt geweld gezien als een irrationeel door de evolutie overgeleverd mechanisme. Geweld zit in de aard van het beestje, of zoals Lorenz het uitdrukte: “de hedendaagse mens is een opvliegende aap die over wapens beschikt.” De *strijd om erkenning* is de vijfde oorzaak. Indien mensen zich niet ge-

liefd, niet gerespecteerd, maar juist beledigd voelen kan geweld ontstaan. En als laatste noemt Achterhuis het *wij/zij-denken,* hierbij doelend op de tegenstelling tussen groepen mensen, waar 'wij' (vertrouwd, gelijkgezind, per definitie goed) en 'zij' (vreemd, andersdenkend, niet per definitie goed of zelfs slecht) zijn, zoals "wij, Nederlanders" (autochtonen) *versus* "zij, die buitenlanders" (allochtonen). Nadrukkelijk heet dit geen discriminatie.
Deze onderscheidingen van geweld worden gekenmerkt door het centrale begrip egocentrisme (mijn idealen, mijn hebzucht, mijn goed en kwaad, mijn instinct, mijn slachtofferschap en mijn groepsgevoel). De opvattingen, gevoelens, idealen en wensen van anderen worden niet als gelijkwaardig erkend; 'de ander moet wijken voor mij' is steeds de impliciete of expliciete drijfveer, als het moet met geweld.
In deze opsomming ontbreekt echter het begrip angst. Als mensen zich bedreigd voelen door een reële of een gecreëerde dreiging, wordt hun bereidheid met geweld te reageren groter (zie: "Angst, macht en geweld" in VM 1,2,3, 2009). Ook ontbreekt de rol en het belang van de wapenindustrie en wapenexport bij het handhaven, de vergroting en zelfs misschien het (doelbewust?) creëren van geweld.

Rationeel en emotioneel geweld

Achterhuis plaatst het geweld van de Romeinse keizers Hadrianus en Marcus Aurelius die hij uitgesproken goed noemt, tegenover dat van de keizers Caligula en Nero die hij beschrijft als waanzinnig, met wrede grillen. De eersten hadden ambitieuze ideeën over de omvang van het Rijk. De grootheid van Rome, niet die van henzelf, was hun doel en daarom voerden zij uit plichtsbesef veel bloedige grensoorlogen. De laatsten doodden uitsluitend uit persoonlijke lust. Achterhuis associeert het rationele en idealistische geweld van Hadrianus en Marcus Aurelius niet of minder, met het kwaad dan het emotionele en perverse geweld van Caligula en Nero; de omgekeerde redenering noemt Achterhuis absurd.
Een andere zienswijze is ook mogelijk. Het zogenaamde rationele geweld komt voort uit de ratio van de ene partij, het perspectief van de Romeinen, waarmee Achterhuis zich kennelijk identificeert. De verliezers, verdreven van huis en haard en treurend over hun doden, zullen een heel andere ratio hebben en de Romeinen zien als brute agressor. Achterhuis vervalt hiermee in het wij/zij-denken en toont zich wat al te goedgelovig over de nobele doelen van Hadrianus en Marcus Aurelius. Hij gaat voorbij aan het feit dat de door leiders officieel opgegeven doelen om het geweld te rechtvaardigen niet altijd de echte doelen zijn. Rationeel geweld is te ontmaskeren door het in zijn emotionele consequenties voor de burgers aan gene zijde te beschrijven, dan beseft men de gevolgen.

Is geweld altijd slecht?

Volgens Achterhuis is de simpele gelijkstelling van geweld aan het kwade onhoudbaar. Van geweld dat goed kan zijn, geeft hij een voorbeeld: Tijdens de eerste Intifadah van de Palestijnen in 1988 moedigde de Israëlische minister van defensie Rabin zijn soldaten aan dat ze naar de relschoppers 'toe moesten gaan en alle botten in hun lijf moesten breken'. Zich beroepend op Machiavelli ("In een wereld die niet perfect is, moeten goede mensen die het goede nastreven, weten hoe ze kwaad kunnen doen") betoogt Achterhuis: "Het geweld van botten breken opende hier een perspectief op vrede, op een toekomst zonder eeuwigdurende strijd tussen Israël en de Palestijnen. Het moreel goede, wijken voor de Intifadah, zou dat ongetwijfeld niet hebben gedaan. Het zou eerder meer geweld hebben gebaard". Ook hier is duidelijk met wie Achterhuis zich identificeert. De kern van het probleem bij een conflict is de partijdigheid. Meestal worden de partijen geassocieerd met het goede of het kwade. Dat moreel kiezen houdt het conflict juist in stand. Het besef dat er twee partijen zijn die allebei voor een deel gelijk hebben en zich allebei schuldig maken aan onaanvaardbaar geweld kan de weg effenen voor een voor beiden aanvaardbare compromis zonder geweld.
Toch is er in het boek een kanteling waarneembaar in Achterhuis' visie, als hij zijn twijfels uit ten aanzien van zogenoemde rechtvaardige oorlogen. Hij twijfelt aan het resultaat van humanitaire interventies (meer geweld) maar nog niet aan de rechtvaardiging ervan. Pas tegen het einde van zijn zoektocht stelt hij de gewetensvraag: "Hoe onze collectieve en aanvankelijk ook mijn eigen blindheid hiervoor te verklaren?" en antwoordt "dat de blinde vlek van de moraal ons wel het kwaad van de vijand jegens ons doet zien, maar niet ons kwaad jegens de vijand."

Autochtonen en allochtonen

De schadelijke gevolgen van het wij/zij-denken worden behandeld bij de problemen tussen autochtonen en allochtonen. Volgens Achterhuis verzetten multiculturalisten zich terecht tegen de strijd der culturen, maar vervallen ze toch in dezelfde fout omdat ze een dialoog tussen culturen propageren waarbij elk individu toch weer in de eerste plaats als representant van zijn cultuur wordt beschouwd en niet als individu met ook talloze andere identiteiten. Import-Nederlanders worden vaak gereduceerd tot een van hun identiteiten, bijvoorbeeld dat ze moslim zijn. Het verwerpen van de Islam heeft dan ook tot gevolg dat personen, gereduceerd tot hun enkele identiteit van moslim-zijn, ook worden verworpen. Mensen die de Islam belijden en die door vernederingen en verdachtmakingen in hun identiteit als moslim worden getroffen, nemen dan ook deze identiteit aan om zich te verdedigen. Dat verklaart mogelijk het fenomeen dat sommige moslims steeds orthodoxer en radicaler worden in hun geloofsbeleving. Je zou kunnen zeggen dat Wilders (en in zijn kielzog iedere andere politicus die hem de populistische wind uit de zeilen wil nemen) het probleem creëert dat hij zegt te willen oplossen.

Toekomstperspectief

Volgens Achterhuis bergt elke poging het geweld radicaal uit te bannen het risico in zich het geweld ongewild op te roepen en te vergroten; geweld is een oerdrift die zich niet laat onderdrukken. Alleen wanneer we leren leven met geweld, kunnen we leren het beter te kanaliseren en te domesticeren. In de wij/zij-discussie is het beter te spreken van tegenstanders in plaats van vijanden. Met tegenstanders deel je wel dezelfde politieke ruimte, met vijanden niet. De taak van de democratie is het om antagonisme (vijanddenken) om te zetten in agonisme (denken in termen van tegenstanders). Altijd maar streven naar consensus moffelt bestaande tegenstellingen weg, hetgeen zich later zal wreken. Beter is te pogen in een democratische discussie de tegenstellingen hanteerbaar te maken (Mouffe). Hij haalt Schuyt aan, die in zijn boek *Steunberen van de Samenleving* betoogt dat het essentieel is structureel ruimte te organiseren voor de tegenkrachten omdat daarmee de samenleving overeind kan blijven staan.
Hans Achterhuis heeft een indrukwekkend boek geschreven dat door iedereen gelezen dient te worden, die streeft naar een meer geweldloze conflictoplossing.

John Zant

OP ZOEK NAAR VREDE IN MIDDEN-AMERIKA

Foto”s en tekst Christiaan Verweij

Wegblokkade van ruim duizend Maya’s in Guatemala die aandacht van de regering willen voor hun armoedige situatie op het platteland. (januari 2009)

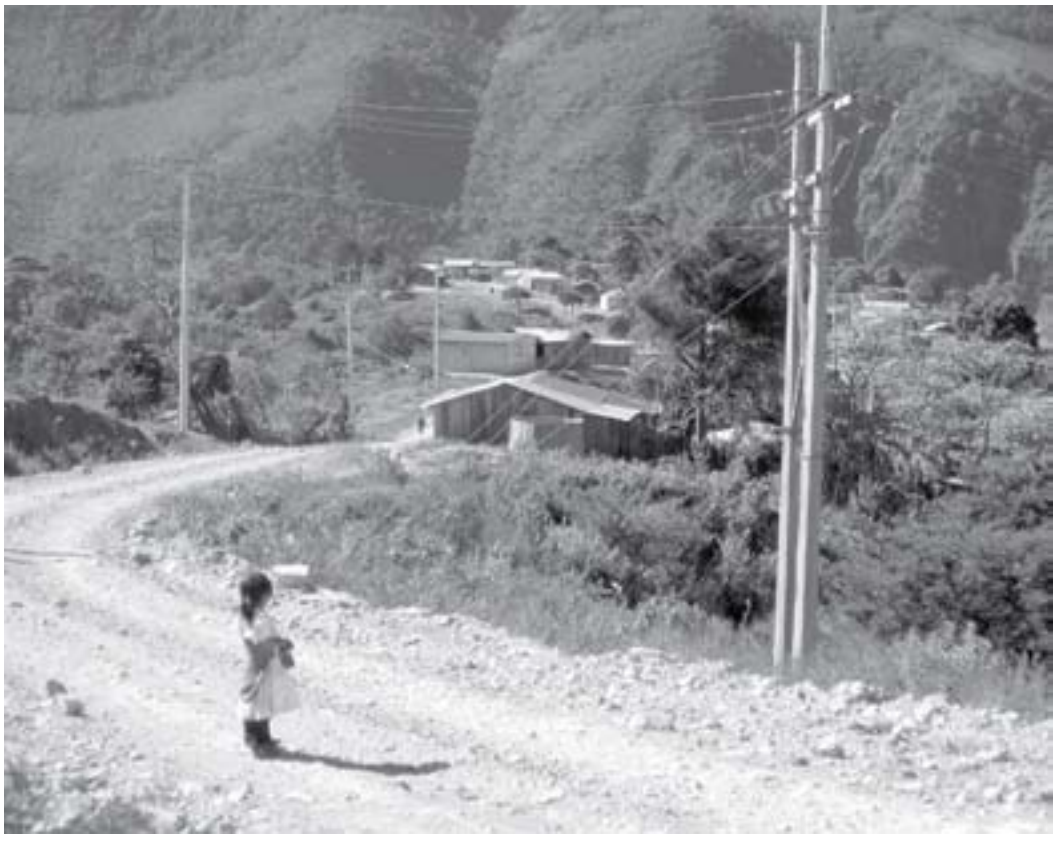

Een Zapatista gemeenschap in ‘Los Altos’ in Chiapas. (december 2008)

Demonstratie in Oaxaca, Mexico georganiseerd do
gouverneur Ulises. (november 2008)

Niet iedereen is even blij met de overwinning van de voormalige rebellen van de FMLN in El Salvador. (februari 2009)
Voor meer informatie www.bicycleproject.org en www.christiaanverweij.nl.

oor de APPO. Met als eis het aftreden van de

Food not Bombs actie in Oaxaca, Mexico op kerstavond. (december 2008)

Het Vredesmagazine en zijn organisaties

Abonnee worden

VredesMagazine wordt gratis toegezonden aan leden van het HVP, Pais en de WILPF en ook aan donateurs van Stop de Wapenwedloop en VD AMOK. Als u VredesMagazine regelmatig op uw deurmat wilt vinden kunt u dus lid of donateur worden van één of meer van deze organisaties. Zie de beschrijvingen op deze pagina. Een abonnement zonder ergens lid of donateur van te worden is ook mogelijk via de bon:

BON

O Ja, ik wil een abonnement op **VredesMagazine** voor 10 euro per jaar.

O Stuur mij een gratis proefnummer van **VredesMagazine**

naam: .....

adres: .....

postcode/adres: .....

Opsturen naar VredesMedia, Vlamingstraat 82, 2611 LA Delft
of naar info@vredesmedia.nl

Haags vredesplatform

Secretariaat: Jan Bervoets, Valkenboskade 461, 2563 JC Den Haag (tel 070-3922102) e-mail: jan.bervoets@casema.nl. website www.haagsvredesplatform.nl.

De WTO als bedreiging van de wereldvrede
Onder deze titel wordt op 13 november a.s. het vredesdiner gehouden. Dit diner, verzorgd door 'sPeer, zal worden gevolgd met een discussieavond waarbij Guus Geurts zal duidelijk maken dat de WTO-'vrijhandels'-verdragen westerse monopolies in stand houden, die de honger en armoede in de derde wereld bevorderen. Komt allen! Zie verdere berichten op onze website of in de bijsluiter.

Humanistisch Vredesberaad

Postbus 235, 2300AE Leiden, tel: 0648233329, giro: 79911 te Alphen

Op 14 november 2009 staat het Humanistisch Vredesberaad (HVB) stil bij 25 jaar vredesberaad. Naast de presentatie van een jubileumboekje, zal er een presentatie zijn van Kees Schuyt getiteld: vrede & onvrede, zijn naoorlogse idealen verwerkelijkt? Lodewijk de Waal en de "zaal" leveren stof voor discussie. De uitreiking van de prijs voor vredesjournalistiek completeert de middag in de Artis te Amsterdam. Tijd: 13 -17 uur, toegang: euro 3,50, voor HVB-donateurs: gratis.
Meer info: www.humanistischvredesberaad.nl

Pais

De vereniging Pais is de Nederlandse tak van War Resisters International. Onze wortels gaan terug tot 1921, de naam Pais is veel jonger en ontstaan na vele fusies.
Pais staat voor het ideaal van een wereld zonder oorlog en voor een geweldloze, duurzame en rechtvaardige samenleving. We zijn daarvoor op vele manieren actief in Nederland en via de WRI in de hele wereld.
Wilt u lid worden, ons steunen of zelf meedoen, kijk dan op: www.vredesbeweging.nl of bel: 015-785.01.37.

Stop de wapenwedloop

Stop de wapenwedloop is van oorsprong een "samenwerkingsverband", ontstaan bij de opkomst van de massabewegingen, zoals tegen de neutronenbom aan het eind van de jaren zeventig jaren en die tegen de plaatsing van kruisraketten, bijna 20 jaar geleden.
Het vraagstuk van de strijd tegen oorlog heeft vele facetten. Hoe oorlog bestreden moet worden, daarover zullen wel verschillende benaderingen blijven bestaan. Maar deze strijd moet wel plaatsvinden, en daartoe blijft een boven partijen en richtingen uitstijgende vredesbeweging een noodzaak.

VD AMOK

VD AMOK is de voortzetting van de samenwerking tussen de Vereniging Dienstweigeraars (VD) en het Antimilitaristies Onderzoekskollektief (AMOK). We doen onderzoek op het gebied van oorlog en vrede en leveren zo een bijdrage tot een radicale vredesbeweging in de vorm van berichtgeving en analyses. Voor VredesMagazine maken wij de onderzoeksdossiers.
Giften ter ondersteuning van ons documentatiecentrum en kantoor (waar ook Vredesmagazine wordt gemaakt) zijn welkom op giro 5567607 t.n.v. VD AMOK Utrecht.
Ons adres: Obrechtstraat 43 Utrecht 030 8901341
www.vdamok.nl

WILPF
Women's International League for Peace and Freedom

Obrechtstraat 43, 3572 EC Utrecht
Telefoon 023-5252201 / 030-2321745,
E-mail: info@wilpf.nl

Op de website wordt momenteel aandacht besteed aan de scheidingsmuur in Palestina en de Raging Grannies.

Onderzoeksdossier VD AMOK

Militarisme, olie en wereldcrisis

Energie – de nieuwe geopolitiek
Peak Oil en de komende crisis van het militarisme
De oorlog van 3 biljoen
Militair Keynesianisme en bewapeningseconomie
De geboorte van de oorlog uit de crisis

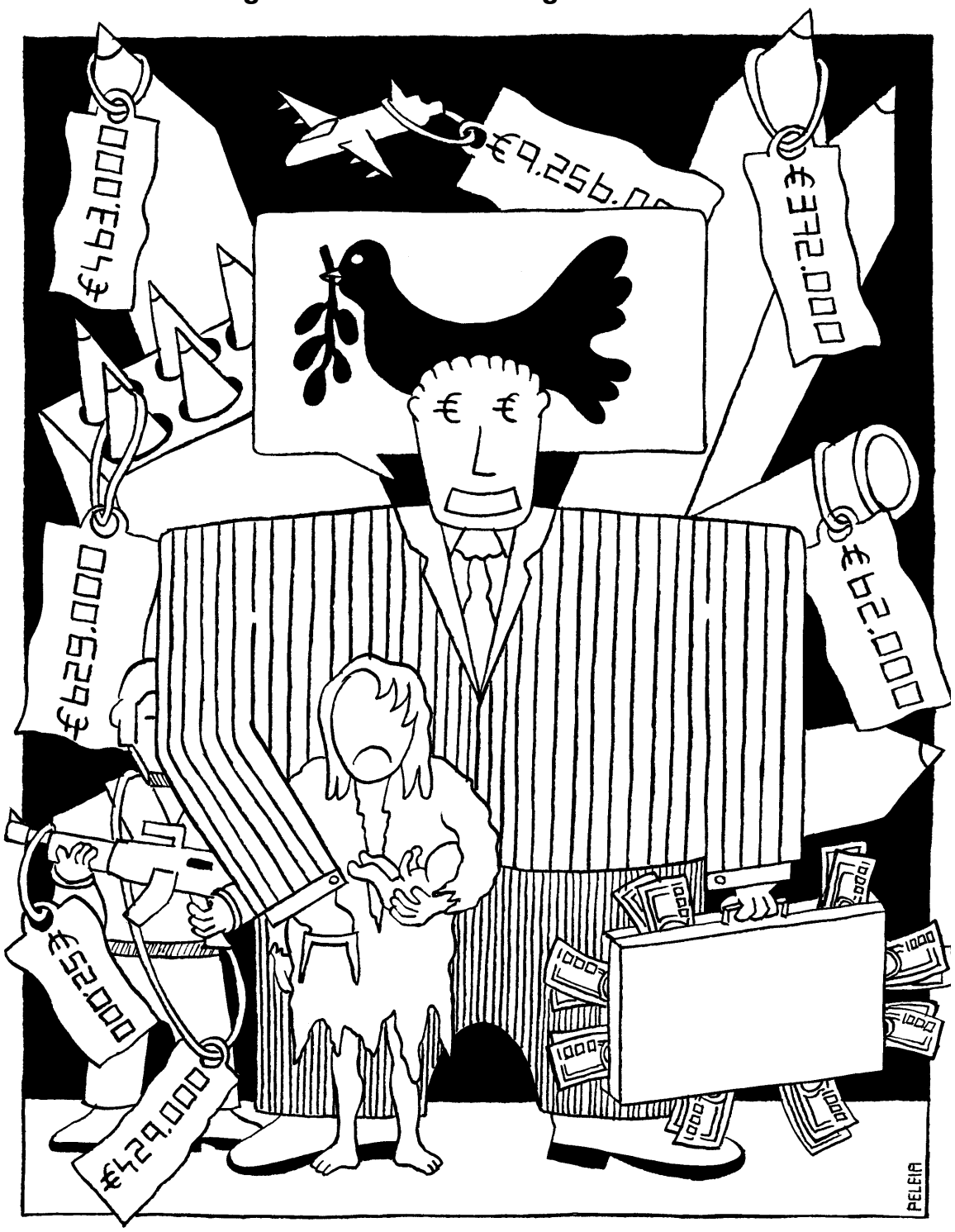

Het Pentagon gaat de strijd om grondstoffen steeds meer centraal stellen bij zijn strategische planning. Er lijkt een nieuwe periode aan te breken, waarin de rivaliteit met China belangrijker wordt dan het nu overheersende scenario van de oorlog tegen het terrorisme. Dit is van belang voor de locatie van militaire bases, wapenhandel en de inzetgebieden van het Amerikaanse leger.

Terwijl de dagelijkse militaire planning van de VS nog steeds te maken heeft met Irak en Afghanistan, kijken Amerikaanse strategen in toenemende mate verder dan deze twee conflicten naar de wereldwijde militaire context van de periode die nu aanbreekt. Ze zien dan een wereld waarin eerder de strijd om vitale grondstoffen dan ideologische conflicten of de wapenwedloop de oorlogskansen bepaalt.

Hoewel weinig hiervan tot nu toe het publiek domein heeft bereikt, is de militaire elite al bezig de strategische plannen en de militaire capaciteiten aan te passen, zodat de doctrine en de strijdkrachten van de VS in een dergelijke omgeving kunnen overleven.

Sinds 2006 vergelijkt het ministerie van defensie in het jaarlijkse rapport *Military Power of the People's Republic of China* de strijd om grondstoffen met een conflict over Taiwan als mogelijke aanleiding voor een oorlog tussen de VS en China. De editie van 2008 merkt op dat het voorbereiden van de confrontatie met Taiwan "een belangrijk motief" blijft voor de modernisering van het Chinese leger, maar dat "een analyse van Chinese wapenaankopen en strategisch denken suggereert dat Peking ook bezig is een capaciteit te ontwikkelen om militaire middelen in andere scenario's in te zetten zoals een conflict over grondstoffen".

Maar ook vraagt het Pentagon dit jaar om fondsen om het Africa Command (Africom) op te richten, het eerste nieuwe gezamenlijke overzeese commando sinds 1983 toen president Reagan Central Command (Centcom) oprichtte om de olie in de Perzische golf veilig te stellen. Africom gaat zich officieel richten op humanitaire hulp en de oorlog tegen het terrorisme, maar de plaatsvervangende commandant, viceadmiraal Robert Moeller heeft opgemerkt dat "Afrika van toenemend geostrategisch belang is" voor de VS en dat China's "toenemende invloed in Afrika" een van de grote uitdagingen is voor de strategische belangen van de VS in deze regio.

Brandend olieplatform in Iran (april 1988)

Ook Rusland wordt bekeken door de lens van de wereldwijde concurrentie om grondstoffen. In tegenstelling tot de VS en China hoeft dit land geen olie en gas te importeren, maar het probeert het transport van energie, vooral in Europa, te domineren. De regering Bush maakte zich hier grote zorgen over en stimuleerde het tot stand komen van olie- en gaspijpleidingen die het Russische grondgebied vermijden.

Het lijkt er dus op dat er een belangrijke verschuiving in de prioriteiten plaatsvindt. Op het moment dat de voorraden olie, gas, uranium en strategische mineralen zoals koper en kobalt beginnen te slinken gaan de industriële grootmachten wanhopig aan de slag om controle te krijgen over wat er nog over is aan onontgonnen reserves. Op de internationale markten wordt deze strijd al gestreden – vandaar de prijsverhogingen voor al deze handelswaar. Maar deze concurrentie neemt ook een militaire vorm aan in de gedaante van wapenaankopen en het inzetten van overzeese operaties en bases.

Vitale zeestraten

Het conflict van de VS met Irak en Iran draagt in hoge mate het stempel van het uitgangspunt van de Carterdoctrine (genoemd naar president Carter): dat de VS niet toe zal laten dat een vijandig gezinde mogendheid de controle krijgt over de oliestroom vanuit de Perzische Golf en daarmee "in de toekomst in staat is de wereldwijde energiepolitiek te dicteren", om met vicepresident Cheney te spreken. Het feit dat deze landen eventueel uit zijn op massavernietigingswapens compliceert alleen de neutralisering van deze dreiging, maar verandert niets aan de onderliggende strategische logica.

Een en ander betekent meer nadruk op de wereldwijde rol van de VS-marine. De marine, het corps mariniers en de kustwacht hebben samen *A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower* uitgewerkt, waarin het belang wordt benadrukt van het beheersen van de oceanen en de vitale zeestraten die de VS verbinden met de overzeese markten en grondstoffenvoorraden. Daartoe is een massale modernisering van de gevechtsvloot gepland, waaronder de aanschaf van nieuwe vliegdekschepen, kruisers, fregatten, onderzeeërs en een nieuw type kustslagschip – een project van tientallen jaren en honderden miljarden dollars.

Ook het inzetgebied van de VS-marine verandert. Tot voor kort waren de meeste marineschepen geconcentreerd in het noordelijk deel van de Atlantische Oceaan, de Middellandse Zee en het noordwestelijk deel van de Stille Oceaan ter ondersteuning van de NAVO en de militaire verdragen met Zuid-Korea en Japan. Dat is nog steeds van belang, maar er komt steeds meer nadruk op de bescherming van vitale belangen in de Perzische Golf, het zuidwesten van de Stille Oceaan en

Energie – de nieuwe geopolitiek

de Golf van Guinee (dicht bij de Afrikaanse olieproducenten).
Hetzelfde geldt voor de overzeese militaire bases. Vroeger waren de belangrijkste in West-Europa, Japan en Zuid-Korea. In de periode Bush kwam er een verschuiving naar Zuidoost-Europa, Centraal-Azië en Noord- en Centraal-Afrika. Daar zitten natuurlijk al-Qaida en de 'schurkenstaten', maar in deze gebieden is ook 80% of meer van de wereldvoorraad aan olie en gas en reserves uranium, koper, kobalt en andere strategische grondstoffen aanwezig. De politiek om militaire bases te vestigen in Centraal-Azië en Irak kan niet los hiervan worden gezien. Zo onthulde de VS-marine in 2007 dat ze een commandocentrale hadden ingericht op een Iraakse *offshore terminal* voor olie in de Perzische Golf om de bescherming van vitale terminals in dit gebied te garanderen.

Chinese luchtlandingstroepen

Andere mogendheden beginnen weerwerk te bieden. China's jacht op grondstoffen is het duidelijkst in Afrika, waar Peking banden heeft aangeknoopt met de olieproducenten Algerije, Angola, Tsjaad, Equatoriaal Guinee, Nigeria en Soedan. China zoekt ook toegang tot Afrikaanse minerale voorraden, door de hand te leggen op koper in Zambia en Congo, chroom in Zimbabwe en een reeks mineralen in Zuid-Afrika. In sommige gevallen worden in ruil daarvoor naast ontwikkelingshulp en goedkope leningen ook wapens geleverd – het voorbeeld van Soedan is het meest opgevallen. De wapenhandel wordt gecombineerd met het leveren van Chinese militaire instructeurs, adviseurs en technici. Op die manier wordt met de VS geconcurreerd om de gunst van de Afrikaanse officieren.
Hetzelfde gebeurt in Centraal-Azië waar China en Rusland samenwerken onder de auspiciën van de *Shanghai Cooperation Organization* (SCO) om wapens en technische hulp te leveren aan de strijdkrachten van de Centraal-Aziatische 'stans', opnieuw in concurrentie met de VS om de loyaliteit van de plaatselijke militaire elites te winnen. In 2007 werd tijdens een oefening van de SCO voor het eerst een contingent Chinese luchtlandingstroepen buiten het Chinese grondgebied ingezet, een duidelijk teken van het toenemende Chinese zelfbewustzijn.
Het inzetten van steeds meer Amerikaanse, Russische en Chinese adviseurs in onstabiele regio's levert het risico op dat ze op een gegeven moment aan tegengestelde kanten betrokken raken bij lokale conflicten. Dat wordt bevorderd doordat de productie van olie, gas, uranium en mineralen op zichzelf al een bron van instabiliteit is en een magneetwerking heeft op wapenleveranties en interventie van buiten. De betrokken landen zijn veelal arm en hebzuchtige elites proberen de macht te monopoliseren ten koste van een verarmde bevolking, die nogal eens behoort tot een andere etnische groep – een recept voor onrust en opstand. Voorbeelden daarvan zijn de Nigerdelta in Nigeria, Darfoer en Zuid-Soedan, het uraniumgebied in Niger, de olieprovincie Cabinda in Angola en Georgië, dat ligt op het traject van de Bakoe-Tiflis-Ceyhan (BTC) pijpleiding, een door de VS gesponsorde olieroute van de Kaspische Zee naar de westerse markten

Alternatieve energievormen

Het is van essentieel belang dat Amerika een eind maakt aan de militarisering van zijn afhankelijkheid van geïmporteerde energie en de geopolitieke concurrentie met China en Rusland gaat matigen. Het stimuleren van alternatieve energievormen is daartoe nodig. Het voornaamste obstakel zijn paradoxaal genoeg de enorme militaire kosten voor het in stand houden van deze concurrentie om overzeese grondstoffen. Afdwingen van de Carterdoctrine kost naar schatting rond de 100 tot 150 miljard dollar per jaar. Het uitbreiden van die doctrine tot de Kaspische Zee en Afrika zal miljarden extra kosten. Een nieuwe koude oorlog met China met de marinebewapeningswedloop die daar bij hoort zou de komende tientallen jaren biljoenen dollars extra kosten.

Michael Klare

Michael Klare is de militaire correspondent van The Nation en hoogleraar van Hampshire college. Hij heeft tal van boeken geschreven waaronder War Without End (1972), Low-Intensity Warfare (1988), Blood and Oil (2005) en Rising Powers. Shrinking Planet (2008). Dit artikel is een bekorte en bewerkte versie van het artikel The New Geopolitics of Energy *in The Nation van 19 mei 2008.*
Het origineel is te vinden op http://www.thenation.com/doc/20080519/klare

Chinese en Tsjaadse arbeiders aan het werk op olievindplaats

Peak Oil en de komende crisis van het militarisme

Peak oil en het Australische leger

Er komt een dag dat de olie zal opraken. Hoewel dat zonder twijfel nog een hele tijd zal duren, wordt het langzamerhand duidelijk dat de wereldproductie van olie vrijwel zeker binnen enkele decennia en wellicht zelfs al binnen een paar jaar zal pieken en vervolgens definitief af zal nemen. Er is toenemende onrust binnen kringen van de olie-industrie dat de productiepiek (de zogenaamde *peak oil*) binnenkort zal worden bereikt of zelfs al heeft plaatsgevonden.
Een onderzoeksrapport van het Pentagon waarschuwt dat de toenemende kosten en de afnemende voorraden olie – het levensbloed van de gevechtsvliegtuigen, oorlogsschepen en tanks – de mogelijkheid voor het leger van de VS om over de hele wereld te reageren op een uitbrekende crisis "op de lange termijn onhoudbaar zal maken".
Wat zijn de implicaties voor het Australische leger van peak oil? Een onmiddellijk gevolg is een aanzienlijke toename van de olieprijs, maar ook van de fluctuaties daarin. De Australische economie is bijzonder kwetsbaar hiervoor. Door de olie veroorzaakte recessies zullen leiden tot toenemende druk op de defensiebegroting. Een van de weinige lichtpuntjes voor het leger is dat peak oil zal leiden tot grote werkloosheid. Het leger als werkgever zal veel aantrekkelijker worden. Maar de moderne gemechaniseerde strijdkrachten verbruiken een enorme hoeveelheid brandstof. Zo consumeerde een enkele Amerikaanse divisie tijdens operatie Desert Storm (1991) 9,6 miljoen liter brandstof per dag. Dat komt neer op meer dan 6% van de huidige dagelijkse brandstofconsumptie van heel Australië.
De afhankelijkheid van olie maakt het Australische leger op verschillende manieren kwetsbaar. Een stijging van de olieprijs door peak oil zal er ofwel toe leiden dat een groter deel van de militaire begroting uitgegeven wordt aan brandstof ofwel resulteren in een afname van het brandstofverbruik. Voor het laatste zijn er weinig andere opties dan het reduceren van het aantal operationele uren voor voertuigen en het beperken van de oefeningen. Daarnaast zijn er ook gevolgen voor de ondersteunende logistieke structuur, het netwerk van bedrijven, dat zorgt voor onderhoud en reserveonderdelen. De moderne logistiek werkt op basis van het *just in time* principe. Dat vereist een goedkoop en betrouwbaar transportsysteem. Peak oil is in staat dit transportsysteem te verstoren en daarmee de reparatie van materieel en de bevoorrading met reserveonderdelen te vertragen. Zo moet bijvoorbeeld veel verbindingsapparatuur terug naar de VS voor onderhoud en reparatie. En een betrekkelijk simpel stuk materieel zoals een aggregaat heeft al 700 aparte onderdelen.
Uiteindelijk zal het ertoe leiden dat het leger meer slachtoffers bij operaties kan verwachten, een afnemende paraatheid heeft en mogelijkerwijs niet langer in staat zal zijn om het volledige scala van mogelijke operaties voor de regering uit te voeren.

Uit: Major Cameron Leckie, Peak Oil and the Australian Army. Australian Army Journal, Volume IV, number 3, zomer 2007
http://anz.theoildrum.com/node/3480

Peak oil en het energie-imperialisme

Matthew Simmons is de directeur van de in Houston, Texas gevestigde energie-investeringsbank Simmons and Company International, lid van de National Petroleum Council en de Council on Foreign Relations. In 1999 publiceerde hij een artikel waarin hij betoogde dat de grote olievelden "veel sneller" dan voorheen uitgeput raakten door nieuwe winningstechnieken. Simmins werd vervolgens een belangrijke adviseur van president George W. Bush in de Energy Transition Advisory Comittee onder leiding van vicepresident Cheney. Zijn boek *Twilight in the Desert; The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy* (2005), waarin hij beredeneerde dat de Saoedische *oil peak* ophanden was werd zeer invloedrijk.
Tussen 1998 en 2001 begonnen leidende kringen in de VS zich toenemende zorgen te maken over de problemen bij de olie-winning en de strategische middelen om ze op te lossen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een rapport van drie delen dat het respectabele Center for Strategic and International Studies in 1998 uitbracht. Het rapport *Geopolitics of Energy into the 21st Century* van de vroegere voorzitter van de defensiecommissie van de Senaat Sam Nunn en de voormalige minister van defensie James R. Schlesinger was in voorzichtige termen gesteld, maar concludeerde dat de VS als "enige supermacht (..) speciale verantwoordelijkheden had voor het veiligstellen van de wereldwijde energievoorziening" en de "vrije toegang" tot de olie. De noodzaak om manieren te vinden om de olie-export van zowel Irak als Iran te vergroten – twee landen die toen allebei getroffen waren door sancties van de VS – werd benadrukt.
Terugkijkend in 2007 stelde de voormalige voorzitter van de Federal Reserve Board, Alan Greenspan, in zijn boek *The Age of Turbulence*: "Ik vind het jammer dat het politiek slecht uitkomt om te erkennen wat iedereen weet: dat de oorlog met Irak vooral gaat over olie." Hij vergeleek de onderneming met eerdere pogingen van het Westen om greep te krijgen op de energievoorziening voor Europa zoals in 1951 de omverwerping van de Iraanse regering Mossadeq door de CIA en in 1956 de oorlog om het Suezkanaal.
Eveneens in 2007 bracht het Government Accountibility Office van de VS een rapport uit met de veelzeggende titel: *Uncertainty about Future Oil Supply Makes It Important to Develop a Strategy for Adressing a Peak and Decline in Oil Production*. Daarin werden de politieke risico's uiteengezet van het feit dat vier politiek riskante landen samen bijna een derde van de wereldreserve aan olie bevatten: Iran, Irak, Nigeria en Venezuela.

Uit: John Bellamy Foster, Peak Oil and Energy Imperialism. Monthly Review juli-augustus 2008
www.monthlyreview.org/080707foster.php

Een uitstekende Nederlandse site om de ontwikkelingen rond peak oil te volgen is Peakoil Nederland (www.peakoil.nl) met onder meer de maandelijkse nieuwsbrief Oilwatch Monthly. Daarnaast is er de site transitiontowns.nl voor mensen op lokaal niveau die zelf aan de slag willen gaan om zich minder olieafhankelijk te maken.

De oorlog van 3 biljoen

Onlangs heeft de regering Obama de verwachting uitgesproken dat het federale begrotingstekort de komende tien jaar met twee biljoen dollar meer zal oplopen dan tot nu toe verwacht. Een biljoen (Amerikaans: trillion) is 1000 miljard. De nieuwe prognose gaat voor de periode 2010-2019 uit van een duizelingwekkend cumulatief begrotingstekort van 9 biljoen dollar, in plaats van de 7 biljoen die tot nu toe werd verwacht. De tegenvaller werd geweten aan de verslechterende economische situatie in de Verenigde Staten. Een belangrijke bijdrage tot de tekorten wordt echter gevormd door de gigantische kosten van de door president George W. Bush gevoerde oorlogen, oorlogen die nog steeds voortwoeden. Het ontwrichtende effect daarvan op de Amerikaanse economie zal pas in de toekomst duidelijk worden.

Joseph Stiglitz

In het boek *De oorlog van 3 biljoen dollar* (2008) proberen de economen Joseph Stiglitz en Linda Bilmes te becijferen hoeveel de oorlog in Irak en die in Afghanistan gaan kosten. Op het moment dat het boek geschreven werd waren de Amerikanen vijf jaar in Irak, een periode langer dan de Amerikaanse deelname aan de Tweede Wereldoorlog (drie jaar en acht maanden), de eerste Wereldoorlog (twee jaar en twee maanden), de oorlog in Korea (drie jaar en een maand) en de Amerikaanse burgeroorlog (vier jaar). Stiglitz, een Nobelprijswinnaar voor de economie, en Harvardprofessor Bilmes zien de oorlog als "een gruwelijke vergissing"en constateren dat er "in die vijf jaar weinig vooruitgang [is] geboekt." De conclusie uit hun berekeningen, waarin ze verschillende scenario's toepassen - het gunstige scenario van volledige terugtrekking vóór 2012 en het realistische scenario - is dat alleen al de kosten van de directe militaire operaties die van de twaalf jaar durende oorlog in Vietnam overstijgen en meer dan het dubbele zijn van de kosten van de Koreaanse oorlog. De enige duurdere oorlog in de Amerikaanse geschiedenis was de Tweede Wereldoorlog. Maar in die oorlog vochten "16,3 miljoen Amerikaanse soldaten mee in een veldtocht die vier jaar duurde en in totaal - in dollars van 2007 dollars met inflatiecorrectie - rond de 5 biljoen dollar kostte."

In de Tweede Wereldoorlog was vrijwel het hele Amerikaanse leger ingezet. Ter vergelijking: tot 2008 waren in totaal meer dan 1,6 miljoen VS-militairen ingezet in Irak. Een interessant 'detail' is dat in de Tweede Wereldoorlog een ingezette soldaat minder dan 100.000 dollar (van 2007) kostte, terwijl dat bedrag in de Irakoorlog is opgelopen tot 400.000 dollar.

Een belangrijk verschil met eerdere oorlogen is dat om de Irakoorlog te bekostigen de belastingen niet zijn verhoogd, voor de rijken zijn de belastingen zelfs verlaagd. De oorlog is "in zekere zin volledig gefinancierd door middel van leningen." Stiglitz en Bilmes stellen dat deze financiering van de oorlog via een begrotingstekort "de illusie [geeft] dat de economische wetten kunnen worden herroepen, dat we zowel kanonnen als boter kunnen hebben."

Voorafgaand aan de oorlog met Irak is er gesproken over de kosten die te verwachten waren. De voorspellingen liepen van 200 miljard dollar, volgens Larry Lindsey, de economische adviseur van Bush, via 50 miljard, volgens minister van defensie

Linda Bilmes

Donald Rumsfeld en Mitch Daniels, de directeur van het begrotingsbureau, tot nul, volgens staatssecretaris Paul Wolfowitz die dacht dat de oorlog helemaal kon worden gefinancierd met de opbrengsten van de Iraakse olievoorraden. Wijdverbreid was ook de opvatting dat andere landen in ruime mate zouden bijdragen aan de wederopbouw. Er kon worden verwezen naar de ervaring met de Golfoorlog van 1991 toen bondgenoten als Japan, Duitsland, Saoedi-Arabië en uiteraard Koeweit diep in de geldbuidel tastten zodat het net leek alsof de oorlog voor de VS bijna gratis was.
Zonder enige verdere berekening kunnen Stiglitz en Bilmes al vaststellen dat de oorlogskosten schromelijk zijn onderschat. Op het moment dat hun boek uitkwam had het congres in totaal al 845 miljard dollar toegewezen voor militaire operaties, wederopbouw, bouw en beveiliging van VS-bases en hulpprogramma's in Irak en Afghanistan (waarvan driekwart voor Irak). De maandelijkse lopende kosten van de oorlog in Irak werden in 2008 geraamd op meer dan 12,5 miljard dollar per maand (in 2003 was dat 4,4 miljard) en met Afghanistan erbij op 16 miljard dollar per maand. Daarbij zijn niet inbegrepen de 500 miljard dollar per jaar aan reguliere uitgaven van het ministerie van defensie, de uitgaven van de inlichtingendiensten en van andere departementen. Zo is het opvallend dat tussen 2002 en 2008 de reguliere defensiebegroting enorm is toegenomen, veel sneller dan de stijging in de afgelopen 40 jaar. Stiglitz en Bilmes schatten dat minstens een kwart van deze toename – meer dan 150 miljard dollar in vijf jaar – kan worden toegeschreven aan de oorlogen in Irak en Afghanistan.

Verborgen kosten

De toegenomen kosten hebben nauwelijks te maken met het aantal soldaten. Zo is het aantal ingezette militairen vanaf 2004 toegenomen met 15%, maar bedraagt de kostenstijging in die periode 130%. Stiglitz en Bilmes zien daarvoor drie belangrijke oorzaken. Ten eerste zijn de personeelskosten gestegen, doordat de uitgaven per militair zijn toegenomen. Niet alleen omdat rekruteringspremies, gevechtstoeslagen en allerlei bonussen allemaal flink zijn verhoogd (een bonus kan oplopen tot 150.000 dollar), maar ook omdat voor allerlei activiteiten steeds meer gebruik wordt gemaakt van particuliere contractanten, waarvan er in 2006 al 100.000 in dienst waren. Die huurlingen van bedrijven als Blackwater en Dyncorp kunnen tot 445.000 dollar per jaar verdienen. Ter vergelijking: een sergeant van de landmacht verdient tussen de 51.000 en 69.350 dollar per jaar.
Een tweede oorzaak voor de uit de hand gelopen kosten zijn de stijgende brandstofprijzen. Toen de oorlog begon was de prijs van een vat olie 25 dollar, in 2008 was dat bijna 100 dollar. Bovendien moet de olie zonder welke de Amerikaanse oorlogsmachine niet voort kan, worden aangevoerd via lange en gevaarlijke en dus extra kostbare aanvoerlijnen.
De derde reden is de groeiende noodzaak voor steeds weer nieuwe uitrusting en wapens, niet alleen voor vervanging door de snelle slijtage en omdat de voorraden opraken, maar ook omdat de bestaande uitrusting tekortschiet. Zo moesten nieuwe speciale pantserwagens worden aangeschaft die betere bescherming bieden tegen bermbommen en hinderlagen. Ook is sinds 2004 al meer dan 30 miljard uitgegeven aan het opleiden van Iraakse en Afghaanse strijdkrachten, een kostenpost die bij de oorspronkelijke planning helemaal niet was opgenomen.
Maar voor Stiglitz en Bilmes is dit pas het begin van het hele verhaal. Ze wijzen op de verborgen kosten die het Pentagon niet meerekent zoals die van de zieke, gewonde en dode soldaten die niet rechtstreeks het gevolg zijn van gevechtshandelingen en de manier waarop de Amerikaanse overheid zich baseert op de dagelijkse kasuitgaven, waarbij toekomstige uitgaven zoals die van de medische zorg en invaliditeitsuitkeringen voor veteranen op lange termijn buiten beschouwing blijven. "Het verschil tussen onze rekening en de officiële rekening wordt voor een groot deel bepaald doordat wij deze toekomstige (..) verplichtingen erbij betrekken."
Daarbij moet worden bedacht dat door de betere medische voorzieningen op het slagveld, in de huidige oorlogen het aantal gewonde soldaten dat overleeft veel groter is dan vroeger. Zo was in de Tweede Wereldoorlog het aantal gewonden 1,6 per gesneuvelde. Maar in Irak en Afghanistan is de verhouding meer dan 7 gewonden voor elk dode.
Het meerekenen van de kosten voor de invalide veteranen tot in lengte van dagen is een belangrijke vernieuwing die de beide auteurs bij hun calculatie van de kosten van de oorlog invoeren. Het gaat om aanzienlijke bedragen. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat het patroon van de invaliditeitsclaims van de veteranen ongeveer dat van de Golfoorlog van 1991 zal volgen. Dat wil zeggen dat 45 procent uiteindelijk een uitkering wegens een bepaalde mate van invaliditeit aanvraagt en dat 88 procent van de aanvragen geheel of gedeeltelijk wordt gehonoreerd. In het meest gunstige scenario van Stiglitz en Bilmes leiden deze veronderstellingen ertoe dat de lange termijnkosten van gezondheidszorg en uitkeringen voor de veteranen 398 miljard dollar

zullen bedragen. En in het gematigd realistische scenario (als de oorlog tot 2017 doorgaat) komt dat neer op 683 miljard dollar.
Een hoofdstuk apart is de rente die betaald moet worden, omdat de oorlog niet uit belastinginkomsten is gefinancierd. De belastingen zijn vooral voor de hogere inkomens juist verlaagd. In het gematigd realistische scenario zullen de rentebetalingen alleen al tot 2017 1 biljoen dollar bedragen.

Gevolgen voor de economie

Het boek "verkondigt een eenvoudige boodschap, een boodschap die keer op keer moet worden herhaald: dingen die gratis lijken zijn dat juist vaak niet en dat geldt ook voor oorlogen." De berekeningen leiden tot het resultaat dat in de optimistische variant de volledige kosten voor twee oorlogen in Irak en Afghanistan inclusief rente tezamen 2,3 biljoen dollar bedragen en in de gematigd realistische variant 3,5 biljoen. Daarbij is de verhouding tussen de kosten van de Afghanistanoorlog en de Irakoorlog ongeveer 1:3.
Stiglitz en Bilmes wijden ook een hoofdstuk aan de gevolgen van de oorlogen voor de economie als geheel. Het is natuurlijk opvallend dat de olieprijzen direct na het begin van de Irakoorlog begonnen te stijgen en – althans tot 2008 – hoe langer hoe hoger werden. Het ligt dus voor de hand hiertussen een verband te zien. Een indicatie kan het gedrag op de termijnmarkten zijn, waar gehandeld wordt in toekomstige oliecontracten. Voor de oorlog begon gingen die termijnmarkten er vanuit dat de prijzen in de komende jaren ongeveer hetzelfde zouden blijven, tussen de 20 en 30 dollar. De markten werken volgens het principe van 'de gebruikelijke gang van zaken'. De opvallendste uitzonderlijke gebeurtenis in de periode dat de prijzen begonnen te stijgen was de oorlog tegen Irak. Het is in 2003 en 2004 moeilijk een andere verstoring aan te wijzen die de prijsstijging zou kunnen verklaren. In 2005 komen de orkanen Katrina en Rita daar nog bij die een grote tijdelijke daling in de Amerikaanse olieproductie veroorzaakten. Als maar de helft van de prijsstijging voor olie in de post-Irakwereld over de periode waarover er termijnmarkten zijn (in het boek tot 2015) kan worden toegeschreven aan de oorlog, dan valt te berekenen dat alleen al de directe kosten daarvan voor de Amerikaanse economie ongeveer 1,6 biljoen dollar bedragen. Een tweede verschijnsel sinds het begin van de oorlog zijn de sterk stijgende buitenlandse leningen van de VS. Zo leende Amerika in 2006 850 miljard dollar, gedeeltelijk omdat het een van de duurste oorlogen uit de geschiedenis aan het voeren was. In het boek wordt hierover een interessante uitspraak aangehaald van David Walker, de thesaurier-generaal van de VS. Hij merkte op dat er "opvallende overeenkomsten" zijn tussen de huidige situatie in Amerika en de factoren die het klassieke Rome ten val hebben gebracht, waaronder een "overmoedig en overbelast leger in verre landen en onverantwoordelijk budgettair gedrag door de centrale overheid." Omdat toch nog de helft van de leningen in het binnenland wordt gefinancierd leidt dit tot verdringing van particuliere investeringen, waarmee de economie verder werd verzwakt. Onder meer om dit effect tegen te gaan voerde de Amerikaanse centrale bank een politiek van geldverruiming door de rentevoet minimaal te houden met de bekende gevolgen in de hypotheek- en kredietcrisis, waarvan de omvang toen het boek uitkwam nog niet duidelijk was. Maar Stiglitz en Bilmes kunnen al constateren dat de lage rentepolitiek en de slappe normen voor leningen de nadelige gevolgen van de hoge olieprijzen, het begrotingstekort en de bodemloze put in Irak lange tijd aan het zicht hebben onttrokken. "Amerika heeft van geleend geld en geleende tijd geleefd."

Noodbegrotingen

In een recent artikel na het besluit tot terugtrekken uit Irak constateren Stiglitz en Bilmes opnieuw dat volgens hun berekeningen de VS nu al 1 biljoen dollar hebben uitgegeven aan militaire operaties in Irak en Afghanistan, dat de teller doorloopt en dat het vermoedelijk in de toekomst meer dan 2 biljoen dollar extra zal kosten om de oorlogsschulden terug te betalen, de militaire uitrusting aan te vullen en de veteranen te verzorgen en te behandelen. "De uitgaven tijdens de oorlog hebben zonder twijfel een belangrijks bijdrage geleverd aan onze huidige economische ineenstorting. (..) Het is onmogelijk om drie biljoen uit te geven aan een roekeloze oorlog in het buitenland zonder de pijn thuis te voelen." Ze zijn bang dat de fouten rond Irak herhaald worden in Afghanistan. President Obama heeft onlangs weer een 'noodbegroting' van 80 miljard dollar ingediend om de operaties in Irak en Afghanistan te bekostigen. Het was voor de 30ste maal sinds 2001 dat extra-uitgaven door het Congres werden gejaagd zonder fatsoenlijke controle. De belangrijkste les van het Irakdebakel zou in hun ogen juist moeten zijn dat van tevoren geld opzij wordt gezet voor veteranenzorg, fraude en profiteurs worden bestreden en de werkelijke kosten van de oorlog in de reguliere begroting worden opgenomen, zodat de Amerikaanse belastingbetaler kan zien hoeveel de oorlog gaat kosten.

Kees Kalkman

De militaire kosten van door de VS gevoerde oorlogen (in dollars van 2008)

1775-1783	Amerikaanse revolutie	1825 miljoen
1846-1849	Mexicaanse oorlog	1801 miljoen
1861-1865	Amerikaanse burgeroorlog	60443 miljoen
1898-1899	Spaans-Amerikaanse oorlog	6848 miljoen
1917-1921	Eerste Wereldoorlog	253 miljard
1941-1945	Tweede Wereldoorlog	4114 miljard
1950-1953	Koreaoorlog	320 miljard
1965-1975	Vietnamoorlog	686 miljard
1990-1991	Golfoorlog	96 miljard
2003-	Irakoorlog	648 miljard
2001-	Afghanistan/GWOT	171 miljard
2001-	Totaal na 9/11 (Afghanistan, Irak, GWOT en binnenlandse veiligheid):	859 miljard

Cijfers zijn meest gebaseerd op gegevens van de Amerikaanse regering.
GWOT= Global War On Terrorism
Bron: Congressional Research Service, Costs of Major U.S. Wars,. 24 juli 2009

Militair Keynesianisme en bewapeningseconomie

Wapens worden niet alleen geproduceerd om militair overwicht te creëren, maar soms ook om economische politiek te voeren. Dit wordt militair Keynesianisme genoemd.

Onder militair keynesianisme verstaan we een economische politiek van westerse landen, waarbij militaire uitgaven worden gebruikt om de nationale economie te stimuleren. Opmerkelijk genoeg werd dit concept al beschreven twee jaar vòòr John Maynard Keynes zijn beroemde theorie over werkgelegenheid, rente en geld publiceerde. In 1935 schreef de Poolse econoom Michal Kalecki een essay, waarin hij erop wees dat de Duitse nazi-regering een politiek van begrotingstekorten combineerde met de opbouw van een bewapeningseconomie. In de periode na de Tweede Wereldoorlog, toen de ideeën van Keynes allerwegen werden geaccepteerd, werd het begrip militair keynesianisme vooral gebruikt om te verwijzen naar economische praktijken van opeenvolgende regeringen van de VS. Terwijl Europese regeringen leken te vertrouwen op sociale uitgaven om hun economieën in crisistijd te reguleren, hebben de regeringen van de VS in de tweede helft van de 20e eeuw vaak de militaire uitgaven verhoogd om een voldoende niveau van de vraag naar producten te garanderen.

Verschillende dimensies van militair Keynesianisme

Bij militair keynesianisme gaat het om onproductieve investeringen in het militaire apparaat. Ter verdere verduidelijking hanteren we drie paren van begrippen.
Ten eerste is er het verschil tussen het 'aanzwengelen van de economie' (*pump priming*) en het voeren van een expansieve politiek *op de lange termijn*. Een regering kan op korte termijn ingrijpen in de economie door wapens, computers, uniformen of andere legergoederen te kopen, om een recessie in de economie te doorstaan. Maar ze kan ook kiezen voor de aanschaf van grote wapensystemen, zoals gevechtsvliegtuigen, oorlogsschepen of andere militaire producten, waarmee uitgaven worden gedaan die zich uitstrekken over alle jaren in de economische cyclus van crisis en welvaart. De verleiding om de economie uit de crisis te trekken via een plotselinge of tijdelijke sprong in de militaire uitgaven is erg groot. Er is vaak een samenhang in de tijd tussen historische beslissingen om een (nieuwe) oorlog te beginnen en recessies. Zo vielen de recessie van 1991 en die van 2001-2003 telkens samen met het begin van een bloedige oorlog in het Golfgebied. Maar omdat de bouw van grote wapensystemen uitgebreide planning en onderzoek vereist, geven kapitalistische staten in het algemeen de voorkeur aan de aankoop van grote wapensystemen voor economische politiek en regulering op de lange termijn.
Een andere belangrijk verschil is dat tussen primaire en secundaire vormen van militair keynesianisme. In beide gevallen gebruikt een staat een expansief mechanisme (de zogenaamde *multiplier*) om de vraag naar producten te stimuleren. Steeds gaat het om uitgaven die een verspillend karakter hebben en verdere verspilling van economische hulpbronnen stimuleren Maar terwijl bij de *primaire* vorm van militair keynesianisme de staat wapenaankopen en andere militaire uitgaven gebruikt als de *belangrijkste* middelen om de economie te sturen, heeft het gebruik van de *secundaire* vorm van keynesianisme een meer *beperkte* economische betekenis. Hier leveren de militaire uitgaven een 'bijdrage' aan het opkrikken van de vraag in de samenleving als geheel, maar niet in die mate dat de economie volledig door deze uitgaven wordt voortgestuwd. Als er een secundaire vorm van militair keynesianisme wordt toegepast, wordt de economie hetzij voortgedreven door particuliere investeringen van bedrijven in de civiele sector of door het civiele bestedingsprogramma van de regering.
Een derde fundamenteel onderscheid is dat tussen *binnenlands* en *extern gericht* militair keynesianisme. In wezen gaat het er hierbij om dat kapitalistische economieën niet functioneren als gesloten systemen, maar vertrouwen op buitenlandse handel als uitlaatklep voor de verkoop van (een deel van) hun overschotten. Ook de militaire sector gebruikt die uitlaatklep. Uit de omvangrijke gegevens over het promoten van wapenexporten blijkt dat westerse landen er actief naar streven dat hun wapenleveranciers niet al hun producten aan de eigen staat verkopen, maar ook orders van buitenlandse staten binnenslepen. Door deze wapenexporten worden de verspillende effecten van de wapenproductie geëxternaliseerd. Terwijl de expansie ten goede komt aan de economie waar de wapens worden geproduceerd, wordt het negatieve effect in de vorm van het verlies van financiële middelen en hulpbronnen geëxporteerd naar andere economieën.

Voorbeelden van militair keynesianisme.

Om te beginnen het voorbeeld van de economische politiek van de regering van Bush jr. in de recessie in de VS van 2001-2003. Het begin van de oorlog tegen Irak kan zelf al worden gezien als een vorm van aanzwengelen van de economie. Precies in het kwartaal van 2003 dat de oorlog begon, kwam de economie van de VS weer op stoom, waarbij zeker 60% van de hervatte groei het resultaat was van militaire uitgaven door de regering van de VS, gedaan in 2002 en 2003. Het aanzwengeleffect werd onder meer bereikt door specifieke orders van het Pentagon voor bedrijven in de sector van de informatietechnologie – precies de sector die in de tien jaar daarvoor de economie van de VS had aangedreven. Terwijl de negatieve effecten van deze politiek de vorm aannamen van massamoord en een langdurige oorlog in Irak, was het voor de economie en de bedrijven in de VS het begin van een nieuwe – zij het korte – periode van welvaart.
Maar de expansie van de militaire uitgaven van de VS was niet incidenteel. Die was al begonnen aan het eind van de jaren

Oproep van de Amerikaanse regering om oorlogsobligaties te kopen om de invasie in Normandië te financieren (1944)

negentig, dus zelfs vòòr de genoemde recessie. Opeenvolgende regeringen van de VS hebben tien jaar lang consequent de militaire uitgaven opgevoerd. Om diverse redenen kan de militaire begrotingspolitiek van de regering Bush jr. dan ook worden gezien als een voorbeeld van langdurige economische stimuleringspolitiek. Zo is de totale toename van de militaire begroting omvangrijk. Terwijl de begroting in 1998 minder was dan 300 miljard dollar, ligt het gecombineerde cijfer voor de officiële militaire begroting en alle oorlogsuitgaven die buiten de begroting om worden toegekend nu boven de 700 miljard dollar. Voegt men daar alle militair gelieerde uitgaven in brede zin aan toe (uitgaven voor de ontwikkeling van kernwapens, oorlogsveteranen, pensioenen en rente) dan mag men er nog eens 300 miljard dollar bijtellen, waarmee het niveau van 8% van het bruto nationaal product van de VS wordt bereikt.

Secundaire effecten

De klassieke voorbeelden voor de toepassing van de primaire vorm van militair keynesianisme zijn nazi-Duitsland in de jaren dertig van de vorige eeuw en de VS tijdens de economische cycli van na de Tweede Wereldoorlog. In die gevallen gebruikten regeringen van moderne staten begrotingstekorten en schuldenpolitiek om de vraag naar producten in hun economieën te stimuleren in combinatie met grote nadruk op militaire uitgaven.

De praktijk van de huidige Europese regeringen is een voorbeeld van meer secundaire effecten van militaire uitgaven. De militaire uitgaven van de Europese staten hebben wel degelijk expansieve effecten, maar contrasteren met die van de VS. De economieën van de VS en de EU zijn qua grootte goed te vergelijken. Maar als we de officiële cijfers voor bewapenings- en andere militaire uitgaven vergelijken, dan zien we een groot verschil. De jaarlijkse militaire uitgaven van de VS liggen, zoals we zagen boven de 700 miljard dollar. De gecombineerde militaire uitgaven van de staten van de EU zijn minder dan de helft daarvan. Hier zien we het verschil tussen primair en secundair militair keynesianisme.

Wapenexport als expansiepolitiek

Bij de geëxternaliseerde vorm van expansie van de militaire uitgaven worden, zoals we zagen de kosten voor de productie van een wapensysteem niet gedragen door de producerende staat en economie, maar door de importerende staat en zijn burgers. Dit leidt tot de overdracht van de sociale gevolgen van de militaire productie naar de importerende staat. In de binnenlandse economie van de exportstaat ontstaat een stimulans voor verdere investeringen, terwijl de importerende staat hulpbronnen die hadden kunnen worden gebruikt voor verlichting van armoede, meer werkgelegenheid of vergroting van de welvaart, aanwendt voor wapenaankopen. Niet alleen de VS, maar ook EU–landen als Frankrijk en Engeland, gebruiken de wapenexporten als dit soort aanvullende vorm van expansief beleid.
Allerlei combinaties van vormen van militair keynesianisme zijn mogelijk. Vergelijk bijvoorbeeld de expansieve politiek van de regeringen Johnson en Reagan in de VS. Allebei voerden ze de militaire uitgaven dramatisch op, respectievelijk vanaf 1965 en 1982. Maar bij Johnson ging het militaire programma gepaard met uitbreiding van de sociale programma's terwijl het bij Reagan juist werd gecombineerd met bezuinigingen in de sociale sector.
In de huidige periode met een verdiepte crisis sinds 2008 is de politiek van Keynes weer actueel geworden. Het is daarbij van groot belang het verschil tussen productieve en improductieve expansiepolitiek – militaire uitgaven zijn een voorbeeld van het laatste – bij het debat te betrekken.

Peter Custers

(Peter Custers in activist en theoreticus op het gebied van de economische dimensies van het militarisme. Dit is een verkorte versie van zijn artikel Military Keynesianism Today – An Innovative Discourse, onder meer te vinden bij www.economischegroei.net/file/214. De vertaling is van Kees Kalkman/VDAMOK)

De geboorte van de oorlog uit de crisis

Crisis en oorlog zijn broer en zus. Dat is niet nieuw. Het bekendste voorbeeld is de economische crisis van 1929, die langs de weg van fascistische dictaturen rechtstreeks leidde tot de Tweede Wereldoorlog.

Economisch gezien baseerden de fascistische regimes in Europa zich op een radicale vorm van nationaal keynesianisme. Ook de *New Deal* in de Verenigde Staten nam destijds de eigen economie in bescherming tegen 'vreemde' concurrentie. Dit hoeft niet direct te leiden tot een militaire dictatuur, maar versterkt wel een nationalistische denkwijze die de eigen 'standplaats' het belangrijkst vindt.
Van daaruit is het geen grote stap naar een destructieve vorm van nationalisme, dat anderen uitsluit. De consolidatie van een 'volkseconomie' vergt echter ook een versterkte arbeidsdiscipline. De 'heersende' bevolkingsgroep wordt aan het werk gezet. Een ander deel van de bevolking, dat niet is te integreren in het arbeidsproces, wordt als 'overtollig' bestempeld (aldus Marx). Het nationaalsocialisme verminderde het door de crisis overtollig geworden arbeidaanbod, door een deel van de bevolking – vooral het door hen als joods gedefinieerde deel – te stigmatiseren, uit te drijven en uiteindelijk te vernietigen. Auschwitz was ook een onderdeel van de consolidatie van de Duitse nationale economie.
Hoewel de huidige economische crisis die van 1929 kwantitatief overtreft, bevinden wij ons nu niet aan de vooravond van een dergelijke situatie. Het vredes- en conflictonderzoek heeft al vaak vastgesteld dat democratische markteconomieën niet de neiging hebben oorlog tegen elkaar te voeren, onder meer omdat de onderlinge marktafhankelijkheid daarvoor te groot is. Het lijkt er momenteel eerder op dat de crisis zelfs nog voordelen kan hebben voor vredespolitiek. Barack Obama is alleen al om financiële redenen gedwongen om de operaties in Irak en Afghanistan af te wikkelen of op zijn minst aanzienlijk te beperken. Anderzijds heeft de crisis wel een verbazingwekkend sabelgekletter rond het raketschild vanuit Rusland tegen de VS tot gevolg. Momenteel is er wel geen concrete crisiscompenserende oorlog in zicht, maar de stemming kan heel snel omslaan. Ten slotte heeft de crisis zijn hoogtepunt nog niet bereikt – dat wordt pas in de loop van 2009 verwacht.

Van de Joegoslavische crisis tot de Balkanoorlogen

Een vergelijking die meer voor de hand ligt dan die met de situatie in 1929 is die met de gebeurtenissen in Joegoslavië. In 1980 had Joegoslavië ongeveer 14 miljard dollar aan buitenlandse schuld. Om de stagnerende economie te stimuleren had het land – ook om binnen het arbeiderszelfbestuur nieuwe economische projecten te kunnen beginnen – vanaf begin van de jaren zeventig westerse kredieten binnengehaald. Deze bleken nu onrendabel. Joegoslavië trad toe tot het IMF, dat in 1981 een gigantisch krediet aan deze staat verleende. Via het IMF onderhandelde de Joegoslavische regering met 600 westerse banken over een herziening van de schuldpositie. Als voorwaarde voor het IMF-krediet kwamen de gebruikelijke structurele aanpassingsprogramma's, in dit geval loonkortingen, opheffen van de beperkingen op prijsstijgingen, verhoging van de rente en een devaluatie van de dinar met 25%. Veel van de plaatselijke zelfbeheerde bedrijven gingen door deze maatregelen failliet, terwijl de banken steeds meer dinars drukten om de crisis de baas te worden. Een dergelijk procedé passen de VS momenteel ook toe (..).
Omdat Joegoslavië – ook en vooral onder druk van de eigen bevolking – niet kon voldoen aan de economische eisen van het IMF, stortte het land in 1988 ineen. Op dat moment hadden het IMF, de Wereldbank en consorten al 30 miljard dollar uit het land geperst. Vervolgens werd de directeur van de bank van Belgrado, Slobodan Milosevic, president van de Joegoslavische federatie. Toen de economische crisis dramatisch verergerde staakten rijke deelrepublieken als Slovenië de betalingen aan het ontwikkelingsfonds voor de 'onderontwikkelde' gebieden (Kosovo, Macedonië, Montenegro). De betalingen van Slovenië maakten 40% van dit herverdelingsfonds uit. De Joegoslavische economische ruimte werd in feite opgedeeld tussen de deelrepublieken. Zo maakte het federale solidariteitsdenken onder invloed van de crisis plaats voor egoïstisch standplaatsregionalisme. (..) Nadat in 1990 de verkiezingen in de meeste deelrepublieken waren gewonnen door nationalistische partijen begonnen deze hun eigen legers op te bouwen. Het kwam tot de eerste aanvallen tussen Serven en Kroaten. Die aanvallen werden gedramatiseerd in de media en een oorlog werd geforceerd als oplossing voor de economische crisis.

Oorlog en crisis – een noodzakelijke samenhang

(..) Een beslissend verschil tussen de Tweede Wereldoorlog en de Balkanoorlogen bestaat er echter uit dat de 'totalitaire' regimes van de jaren dertig hun economieën niet alleen tegen die van hun rivalen wilden beschermen (dus een oorlogszuchtige nationalistische politiek voerden om globalisering te verhinderen), maar ook hun eigen economie wilden uitbreiden door een internationale roofeconomie (imperialisme) – steeds ten koste van de anderen.
Het idee dat de huidige crisis nog geen oorlogen heeft veroorzaakt berust op een misverstand dat de duur van de crisis onderschat. Er is van verschillende kanten al opgemerkt dat het bij de huidige economische gebeurtenissen gaat om de voortzetting van de crisis van 1973 die nu haar – voorlopige – hoogtepunt bereikt.
Toen het neoliberalisme in 1973 met het Chileense experiment van de *Chicago boys* tot dogma werd verheven, was dit een poging om de crisis de baas te worden. (..) Het neoliberalisme was echter nooit een pasklaar programma, maar functioneer-

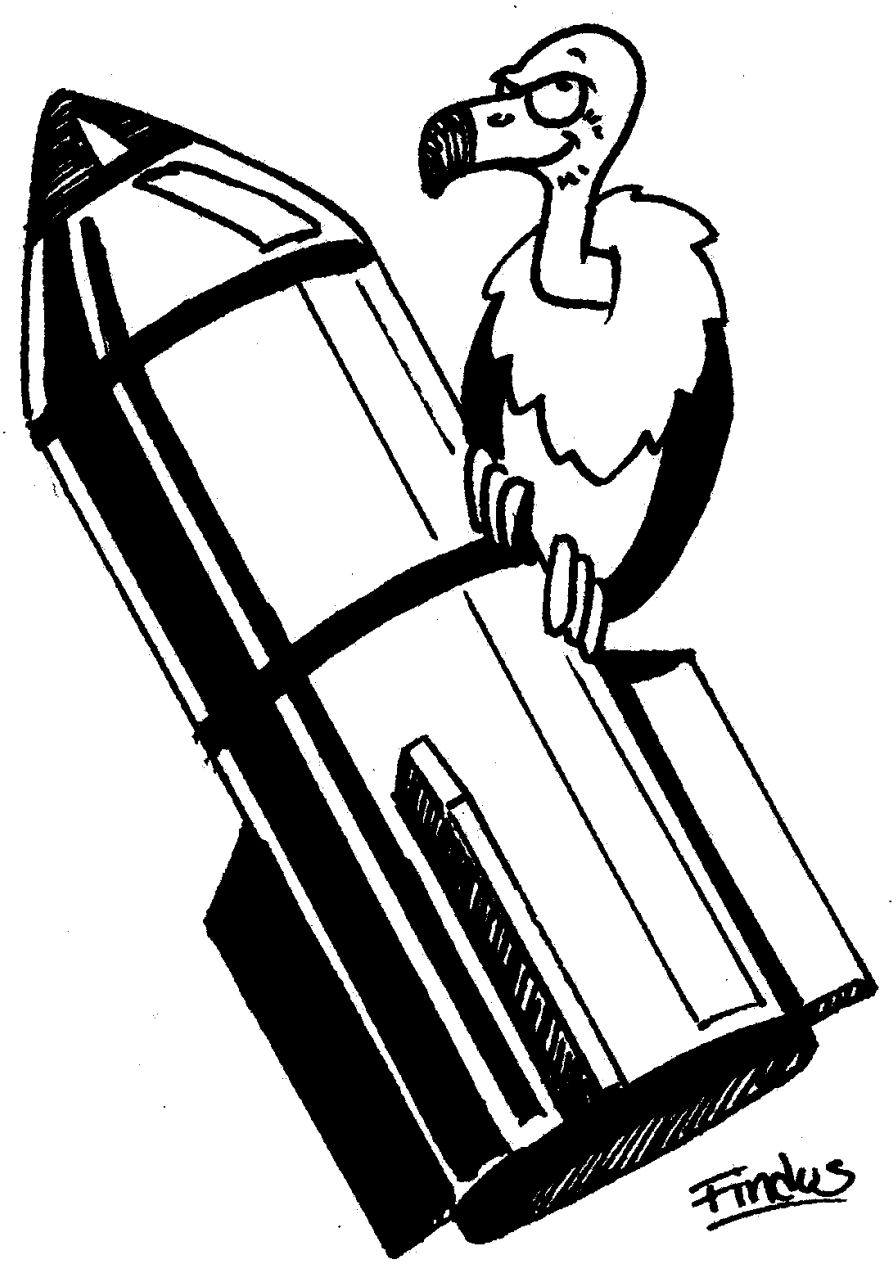

de eerder op een experimentele basis die telkens weer op haar grenzen stuitte. De crises in de ontwikkelingslanden van de jaren tachtig, de Joegoslavische crisis en de Mexicaanse pesocrisis waren daarvan de eerste voorbeelden. De laatste grens waar het neoliberalisme op stuitte was het barsten van de dot-com zeepbel aan het eind van de 20ste eeuw. Rond die tijd had ook de crisis in de auto-industrie zich al voltrokken, die door het doorprikken van de hypotheekzeepbel alleen maar werd versneld en geïntensiveerd. (..)

In de 'nieuwe oorlogen' gaat de overtollige arbeidskracht op zoek naar werk dat voorhanden is, dat van soldaten of huurlingen. Tegelijkertijd dragen de soldaten bij tot een verdere reductie van de overschotten. De 'nieuwe oorlogen' zijn het logisch gevolg van de neoliberale crisiseconomie: oorlog is voortzetting van de economie met andere middelen.
Tegelijkertijd probeert men met de WTO, vrijhandelsverdragen zoals de NAFTA, structurele aanpassingsprogramma's van het IMF en de Wereldbank of met de in 1998 mislukte overeenkomst over multilaterale investeringen (MAI) oorlogen te vermijden.
Het aantal slachtoffers van deze politiek is echter niet noodzakelijkerwijs kleiner. Eduardo Galeano en Subcomandante Marcos van de Zapatistas hebben het neoliberalisme niet voor niets aangeduid als de 'Vierde Wereldoorlog'. Deze vorm van politiek is voortzetting van de oorlog met andere middelen.

De huid verkopen

Er is veel voor te zeggen dat de huidige crisissituatie de definitieve mislukking van de neoliberale projecten inluidt. De 'Vierde wereldoorlog' is ten einde. Of de komende economische wereldoorlog een 'hete' of een 'koude' wordt is nog geen uitgemaakte zaak. De crisisbestrijding zal in elk geval met conflicten gepaard gaan. Nationalisering van sociale conflicten en etnische vervorming van het sociale, sowieso een trend, zullen grote invloed hierop hebben. Dat begint al met een vorm van standplaatsnationalisme dat zelfs door sommige Duitse vakbonden wordt bepleit. Het gaat erom de eigen huid zo duur mogelijk te verkopen. Dat betekent vooral zich niet economisch te laten individualiseren en als gevolg daarvan aan de kant te laten zetten. De individualisering was immers het scherpste wapen van het neoliberalisme. (..)
Er zijn twee mogelijkheden: Ofwel we laten ons tegen elkaar ophitsen als onderling concurrerende arbeidskrachten en strijdende soldaten, ofwel we bundelen onze krachten. Er zijn momenteel maar weinig economische strijdorganisaties van onderop. Als we de crisis niet willen betalen met ons bloed (als soldaten) en ons zweet (als arbeiders) moet dat snel veranderen.

Dit artikel van Torsten Bewernitz (FAU) in de Graswurzelrevolution van februari 2009 is door de redactie bewerkt en enigszins bekort. De originele versie is te vinden op www.scharf-links.de/133.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=5310&tx_ttnews[backPid]=48&cHash=8a592eb9b6.

Bibliografie wereldcrisis en militarisme

Artikelen

Mohsen Massarat, Die Ölwaffe in Amerikas Weltordnung. Forum Wissenschaft 2/2003
www.bdwi.de/forum/archiv/archiv/441474.html

Peter Custers, The War on Iraq and the US-Business Cycle. XminY, augustus 2004
www.petercusters.nl/file/10

Mark Karlin, Is the American Empire on the Brink of Collapse? Interview met Chalmers Johnson, 24 maart 2007
www.alternet.org/world/49603/

William D. Hartung, War is Hell, But What the Hell Does It Cost? TomDispatch, 4 maart 2008
www.tomdispatch.com/post/174902

Kenneth Rogoff, Militaire hegemonie VS staat op de tocht. NRC Handelsblad 18 september 2008

Philip Stephens, Crisis marks out a new geopolitical order. Financial Times, 9 oktober 2008
http://us.ft.com/ftgateway/superpage.ft?news_id=fto100920081443465310

John Bellamy Foster, Hannah Holleman & Robert W. McChesney, The US Imperial Triangle and Military Spending, Monthly Review oktober 2008
www.monthlyreview.org/081001foster-holleman-mcchesney.php

Shaun Waterman, Costs of war: War on banktrupcy. ISN Security Watch, 21 oktober 2008
www.isn.ethz.ch/isn/Current-Affairs/Security-Watch/Detail/?lng=en&id=92960

Immanuel Wallerstein, Die Grosse Depression. Blätter für deutsche und internationale Politik 11/2008
www.uni-kassel.de/fb5/frieden/themen/Globalisierung/finanzkrise3.html

Chris Hedges, US Intel Chief's Shocking Warning: Wall Street's Disaster Has Spawned Our Greatest Terrorist Threat. Truthdig, 17 februari 2009
www.truthdig.com/report/item/20090216_bad_news_from_americas_top_spy/

Michael Klare, Will Iraq Be a global Gas Pump? TomDispatch, 14 juli 2009
www.tomdispatch.com/post/175095

Boeken

Paul A. Baran & Paul M. Sweezy, Monopoly Capitalism – An essay on the American Economic and Social Order. Penguin Books 1968, 390 blz.
Hieruit hoofdstuk 7 The Absorption of Surplus: Militarism and Imperialism

Linda Bilmes & Joseph Stiglitz, De oorlog van $3 biljoen. Spectrum 2008, 285 blz. ISBN 9789027479693

Peter Custers, Questioning Globalized Militarism: Nuclear and Military Production and Critical Economic Theory. The Merlin Press 2007, 431 blz. ISBN 9780850365955

Michael Kidron, Western Capitalism Since the War. Penguin Books 1970 (revised edition), 196 blz.
Hieruit hoofdstuk 3 An Arms Economy en hoofdstuk 8 The New Arms Race

Ernest Mandel, Der Spätkapitalismus. Suhrkamp 1972, 542 blz.
Hieruit hoofdstuk 9 Permanenter Rüstungswirtschaften und Spätkapitalismus

Conversie als oplossing voor Crisis en Militarisme?

We hebben een meer democratische, relevante, en sociaal en ecologisch verantwoorde technologische vernieuwing nodig om omschakeling naar andere producten in bedreigde bedrijfstakken snel mogelijk te maken. Conversie gaat niet vanzelf: er zijn grote aanpassingen nodig in het productieproces. Maar het kan wel. De oorlogsindustrie laat – op perverse wijze – zien dat grootschalige en snelle omschakeling succesvol kan zijn. In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog is conversie massaal toegepast. We hebben nu de kans conversie in een meer menselijke richting vorm te geven. Om dat te kunnen doen moeten we werk maken van onze creativiteit en alternatieven. We moeten en kunnen niet wachten tot bijvoorbeeld de westerse autoindustrie in elkaar stort en mensen massaal op straat komen te staan terwijl eerdere onder slechte arbeidsomstandigheden en voor lage lonen miljoenen vervuilende transportmiddelen worden geproduceerd. We hebben de keus: uitbuiting van mens en milieu en verspilling van arbeid en kapitaal, of bedenken wat je in de autofabrieken aan nuttige producten van de band kunt laten rollen.
Conversie biedt een mogelijkheid om deze overproductiecrisis aan te wenden om radicaal te breken met de winstlogica en gemanipuleerde consumptiedrift en over te schakelen naar het produceren van nuttige producten die goed zijn voor mens en milieu. Dat kunstje is al eens eerder geflikt. Dertig jaar geleden was conversie een begrip in de linkse beweging. Met een koude oorlog en wapenwedloop als actualiteit was het niet vreemd om na te denken over alternatieve en meer vreedzame producten die in wapenfabrieken gemaakt konden worden. In die tijd was ook Lucas Aerospace een begrip. Een grote speler op de markt van militaire vliegtuigen en raketten. Toen daar eind jaren zeventig grote reorganisaties en massaontslagen aangekondigd werden, gaf de Britse vakbeweging zich niet zo snel gewonnen. Van ontwerper tot procesoperator werd in het bedrijf mee gedacht over nieuwe producten en lijnen. Er waren meer dan 150 nieuwe plannen die gecombineerd werden tot een alternatief bedrijfsplan met ruim 1200 pagina's aan voorstellen, uitgewerkt en al. De meest sprekende voorbeelden: nierdialyse apparatuur; draagbare life-support systemen en andere medische toepassingen; de hybride auto, een milieuvriendelijk hoogstandje zijn tijd ver vooruit; allerlei andere toepassingen voor duurzame energieopwekking zoals warmtepompen, zonnecellen en windturbines; en een voertuig voor openbaar vervoer over zowel rails als weg.

Lot van Baaren in Grenzeloos, 25 augustus 2009
www.grenzeloos.org/artikel/viewartikel.php/id/1495.html
Zie ook: Mary Beth Sullivan, Conversion for Survival. Common Dreams 28 maart 2007
www.commondreams.org/archive/2007/03/28/147

KORTE BERICHTEN

Militair oefenterrein Bombodrom vrijgegeven

De Duitse vredesbeweging en omwonenden voerden er jaren actie voor en nu is het gelukt. Het militaire oefenterrein Schweinrich wordt teruggegeven aan de natuur. Op 9 juli 2009 verklaarde de Duitse minister van Oorlog dat het oefenterrein in Noord Brandenburg, 80 kilometer benoorden Berlijn, dat voornamelijk uit heidevelden bestond, zal worden vrijgegeven.
Dit natuurgebied, de Kyrits Ruppiner Heide, was in 1945 in gebruik genomen door het Russische leger dat daar oefende met vliegtuigbommen en geschut. Vandaar dat het gebied de naam Bombodrom kreeg. Toen de muur viel en Duitsland werd herenigd bleek de Berlijnse Bondsregering met dit militaire geweld door te willen gaan en de buurt te blijven terroriseren met geluidsoverlast en milieuverpesting. De regering verloor 27 processen tegen de buurtbewoners van Schweinrich en Fretzburg, maar de Bundeswehr oefende door, zich beroepend op regels uit de tijd van Adolf Hitler en NAVO-afspraken waardoor het terrein buiten het gezag van de Bondsrepubliek zou vallen. Het was zelfs de bedoeling dat Tornadovliegtuigen er met atoombommen zouden oefenen!
Jaarlijks werden vanuit Fretzburg Paasmarsen gehouden en vonden terreinbezettingen plaats. Het leidde tot beïnvloeding van de publieke opinie. In 2004 besloot een meerderheid van het Brandenburger parlement tot een vreedzame bestemming van het natuurgebied, maar het heeft vijf jaar geduurd voordat defensie daar uitvoering aan heeft gegeven.
www.freieheide.de
www.wri-irg.org/node/8321

Database vredesorganisaties

Goed bijgehouden contactgegevens van vredesorganisaties van over de hele wereld vindt u in Housemans World Peace Database. Deze database is online beschikbaar via www.housmans.info.
De database is begin jaren negentig van de vorige eeuw ontstaan als hulpmiddel bij het maken van de Housemans Peace Diary, de sedert 1954 jaarlijks verschijnende vredesagenda. Nu is de database, waarin ruim 3000 organisaties zijn opgenomen, via de bovengenoemde website gemakkelijk toegankelijk gemaakt. Er zijn redelijk geavanceerde zoekmogelijkheden aanwezig en er kan geselecteerd worden op soort organisatie.
In de database zijn al aardig wat Nederlandse vredesorganisaties opgenomen, maar als uw organisatie daar nog niet bij is, kunt u deze aanmelden. Hoe dat moet leest u op de website.

Vredesvlagincident op Veteranendag

Op 27 juni was het Veteranendag. De veteranen defileerden. Vredesvlaggen langs de route werden niet getolereerd en door de politie verwijderd. Vredesbeweging en vredesmacht gaan kennelijk niet samen.
Niet om tegen die Veteranen te demonstreren, maar wel om kritische kanttekeningen te plaatsen bij het al te romantische en verheerlijkte beeld van de inzet van militairen organiseerden Kerk en Vrede, de Basisbeweging Nederland, de Verenging voor Theologie en Maatschappij en het Werkverband van Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede in de Haagse Boskantkapel een bijeenkomst over de vraag 'hoe we nog steeds met politionele acties bezig zijn'.
In de lunchpauze kwam het Veteranendefilé langs en daarbij ontstond een incidentje met de Haagse politie over een paar over de dranghekken gedrapeerde PACE-vredesvlaggen. Daar maakte de politie meteen korte metten mee. Er werd zelfs nog een boete in het vooruitzicht gesteld.
Het valt niet mee om als vredesbeweging zichtbaar aanwezig te zijn op zo'n Veteranendag. Zelfs niet in de marge.

Rapport over Afghanistan

De Catalaanse vredesactivisten van Centre Delas in Barcelona hebben een Engelstalig overzichtsrapport samengesteld over de interventie in Afghanistan, 'Alliance of Barbarities' (Bondgenootschap der barbaarsheden), met cijfers over troepeninzet, slachtoffers, juridische inbedding en alternatieven voor militaire inzet. Het is te vinden op het Internet:
www.centredelas.org/images/stories/adjunts/449_afganistan_en.pdf

Film over vrouwenhuis in Kaboel

Stichting Vrouwen Vredesinitiatieven In Beeld (VVIB) heeft samen met Stichting NAHID een film gemaakt over hun vrouwenhuis in Kaboel onder de titel 'A Chance to Change – Eén letter maakt een wereld van verschil'. De film gaat over de kracht van Afghaanse vrouwen en over de verbetering van het leven van de vrouwen en kinderen die in het huis een plek hebben gevonden. De film zal in Afghanistan worden gebruikt om andere Afghaanse vrouwen (en mannen) te inspireren en te helpen meer vrouwenhuizen op te zetten. In Nederland gebruikt NAHID de film als informatiebron en bij fondsenwerving voor het huis. De film is bij de mediatheek van VVIB beschikbaar onder bepaalde voorwaarden. De presentatie is op 26 september in Utrecht bij de start van het door de Afghaanse gemeenschap in Nederland georganiseerde Suikerfeest.

Antikernwapenactivisten bezetten verkeerstoren vliegbasis Volkel

Activisten van Ontwapen! hebben op 6 augustus 2009 de verkeerstoren van de luchtmachtbasis Volkel bezet. Zij protesteren daarmee op de dag dat de atoombom op Hiroshima herdacht wordt tegen de daar aanwezige atoombommen. De bezetting begon in de vroege ochtend en eindigde na twee uur met het oppakken van de actievoerders. Op spandoeken werd de onmiddellijke verwijdering van de op deze basis gestationeerde Amerikaanse kernwapens geëist.
Ontwapen! is een samenwerkingsverband van antimilitaristen en vredesactivisten en voerde de afgelopen jaren onder meer actie tegen wapenbeurzen, militaire missies naar Irak en Afghanistan, werving van militairen en tegen de NAVO.

Militairen in Zierikzee

Op de jaarlijkse toeristenmarkt in Zierikzee (21 juli) was er aan de rand van het gebeuren plek ingeruimd voor een

zevental niet opgepoetste militaire voertuigen. Die werden min of meer bewaakt door vrouwelijke gewapende soldaten van de landmacht. Andere soldaten deelden opblaasbare militaire voetballen uit met de oproep om je aan te melden voor het leger.
Achteraf bleek dat het een eenheid was die dit als oefening gebruikte voor een missie in Afghanistan. Het was de nieuwe burgermeester Rabelink bekend dat er een promotioneel team zou komen, maar niet dat ze daar op die markt gewapend zouden rondlopen.
(Bron: Wereldregio, een regionaal weekblad)

Triatleten voor Vrede

Op 2 en 3 augustus namen 4 toegewijde Triathletes for Peace deel aan de London Triatlon. Ze haalden allen de eindstreep met tijden die helemaal niet slecht waren. Doel van hun optreden is geld inzamelen voor War Resisters International. Na hun enorme inspanning smaakte het internationaal samengestelde team het genoegen om via de luidsprekers te horen omroepen: "en nu komen de War Resisters eraan!".
Nu zij hun prestatie geleverd hebben, hopen de triatleten dat ook de sponsors over de brug komen. In Nederland kunt u hun actie steunen door een bedrag over te maken op giro: 417.34.90 tnv Pais te Delft ovv 'Triatleten voor Vrede'.
Meer over Triathletes for Peace en hun sponsoractie vindt u op: apps.facebook.com/causes/cause_goals/20290?m=8eb38319

Protest tegen kickboksen op vredesmanifestatie

Vanuit verschillende delen van de vredesbeweging, waaronder Pais en Geweldloze Kracht, is geprotesteerd tegen het opnemen van kickboksen in het programma van de door People Building Peace voor 21 september (Internationale Dag van de Vrede) georganiseerde vredesmanifestatie. In plaats van de door de bekende kickbokster Lucia Rijker te geven workshop willen zij een workshop 'Peace: Love Zumba', een snel populairder wordende fitnessmethode.
Inmiddels heeft de stuurgroep van PBP besloten de workshop kickboksen toch te laten doorgaan. Zij denkt dat Lucia Rijker in die workshop afstand zal nemen van het agressieve karakter van deze vechtsport.
Website van People Building Peace met nieuws, agenda en vacatures: peoplebuildingpeace.nl

Pief paf poef

Tijdens de jaarlijkse Universitaire Vredesdagen komt op 4 oktober in de Aula van het Academiegebouw, Domplein 29 in Utrecht, de wapenhandel aan de orde. Het programma: 16.00 uur openingslezing door Frank Slijper (Campagne tegen Wapenhandel), daarna workshops. 19.30 uur discussie omtrent Nederland en de wapenhandel. Keynote speaker prof. dr. Hans Achterhuis, debat o.l.v. prof. dr. Georg Frerks (Centre for Conflictstudies, UU) met o.a. Ko Colijn. Een mooie kans voor iedereen die tegen wapenhandel is elkaar te ontmoeten en te bespreken wat er op 19 november in de Ahoyhal in Rotterdam op de wapenbeurs van de NIDV gedaan moet worden!

Tentoonstellingen Museum voor Vrede en Geweldloosheid

t/m 30 september: Gandhi in Amersfoort.
20 september t/m 4 oktober: Vergeven – Verzoenen in Zutphen.
2 t/m 31 oktober: Gandhi in Maastricht.

Meer info: www.vredesmuseum.nl/info/agenda.php of 015-7850137

25 jaar Humanistisch Vredesberaad

14 november 2009
zalencomplex Artis 13-17uur
Plantage Middenlaan 41
Amsterdam
toegang:€3,50 / donateurs gratis

Voor de stabiliteit van de samenleving is het noodzakelijk dat we niet alleen kijken naar alle organisatievormen die leiden tot sociale cohesie, maar vooral ook naar organisatievormen die de tegenstellingen in de maatschappij in goede banen proberen te leiden. Kees Schuyt noemt deze beide organisatievormen de krachten en tegenkrachten van de samenleving. Een van de tegenkrachten (steunberen) is de geweldloze politieke actie waarbij gestreefd wordt naar geweldloze conflictoplossing. Met zijn presentatie: "vrede en onvrede, zijn naoorlogse idealen verwerkelijkt", is Schuyt aanwezig op de jubileumviering van het Humanistisch Vredesberaad.

Ook zal de jaarlijkse prijs voor vredesjournalistiek 2009 worden uitgereikt. U kunt nog meestemmen! info@humanistischvredesberaad of 0648233329
Actuele info: www.humanistischvredesberaad.nl

Signaleringen

John Hersey, *Hiroshima*, met een nawoord van H.J.A. Hofland. Amsterdam, Meulenhof 2009, 190 p. ISBN 9789029084956, 18,95 euro.

In 1946 publiceerde de Amerikaanse oorlogscorrespondent John Hersey het verhaal van zes inwoners van Hiroshima, die de atoombom van 6 augustus 1945 min of meer hadden overleefd. Aan de hand van hun belevenissen reconstrueerde hij de verschrikkingen die deze *hibakusha* (letterlijk: slachtoffers) hadden meegemaakt. Hun verhalen werden terloops aangevuld met de tot dan toe door het Amerikaanse leger verzwegen gegevens over de effecten van de bom. Tot dan toe leefden de krantenlezers "binnen de grenzen van de oorlogslogica", waardoor "het gebruik van de atoombom [...] goed verdedigbaar" leek. Maar nu kwamen de ervaringen van gewone welmenende mensen (waaronder twee artsen en twee christelijke kerkelijke voorgangers) voor het voetlicht en veranderde het beeld. De bedenkingen tegen het vernietigingswapen begonnen steeds meer toe te nemen.
"Een vliegtuig dat met één bom een stad kan verwoesten nadert krijgskundig gezien het ideale wapen. De beschrijving van de daarop volgende verschrikkingen dient dan in militair opzicht als aanvullend bewijs", schrijft Hofland ergens cynisch. Als dat de oorspronkelijke intentie van de auteur is geweest, dan is hij daarop teruggekomen. Het verslag was opgezet als een *reality novel* en dat tien jaar voor Truman Capote's wereldberoemde misdaadreconstructie *In cold blood*. Men leest niets anders dan de feiten en beelden door de ogen van de machteloze *hibakusha*, in de kroniekmatige 'Amerikaanse stijl', die Albert Camus zou inspireren tot zijn roman *De pest*. Daarmee overstijgt het iedere vorm van oorlogspropaganda à la Capra's *Why we fight* en krijgt het de betekenis van een boodschap tegen de bom. In 1985 publiceerde Hersey een herdruk met aanvullende verhalen over de levensloop van de personen, die hij in 1945 gesproken had.
Voor het eerst is Hersey's werk nu in het Nederlands uitgegeven, met een toelichting van H.J.A. Hofland, een erkende nestor van de Nederlandse journalistiek. Jammer dat aan de vertaling soms niet de stilistische zorg is gegeven die een werk van een dergelijke zeggingskracht past.

Jan Bervoets

Het Vredesmuseum heeft een voor het onderwerp belangrijke tentoonstelling op Internet, 'De atoombom en de mensheid': www.vredesmuseum.nl/t_atoombom/eerste.php

Dit jaar vonden er in Nederland minstens drie Hiroshimaherdenkingen plaats. Op 6 augustus organiseerde Wereldmars voor de Vrede een die-in op de Dam (zie foto). Op 8 augustus werd in Amsterdam de jaarlijkse inzameling van handtekeningen opgeluisterd door de Raging Grannies en in Den Haag en organiseerde de Franciscaanse Vredeswacht een wake.
Foto Jan Bervoets

Harry van Bommel en Karel Koster, *Waarheen met de NAVO*. SP Media, 2009, ISBN 978-90-77133-06-4, 90 blz.
Ludo De Brabander en Georges Spriet, *Als de NAVO de passie preekt*. EPO 2009, ISBN 978-90-6445-510-0, 311 blz

In de Speciaal-reeks heeft de SP een handzaam boekje over de NAVO uitgebracht. In korte, overzichtelijke hoofdstukken worden de periodes in het bestaan van de NAVO beschreven: Koude Oorlog, Golfoorlog en de 'nieuwe wereldorde', 11 september en de strijd tegen het terrorisme, de inval in Irak en de oorlog in Afghanistan. De tekst is verluchtigd met fraaie kleurenfoto's, kaarten (NAVO voor en na uitbreiding), een tabel en een grafiek. Verwacht geen diepgravende analyse, maar wel de basisfeiten. Ten slotte wordt de vraag gesteld waar de NAVO heengaat. Opheffing van de NAVO wordt als een "onrealistische en riskante optie" betiteld. In plaats daarvan willen de schrijvers aanknopen bij de "mondiale militaire samenwerking" zoals die na het einde van de Tweede Wereldoorlog korte tijd gestalte leek te krijgen en het Handvest van de Verenigde Naties. In het debat over het nieuwe strategisch concept van de NAVO, dat nu is aangekondigd, zien ze een mogelijkheid om in die richting bij te sturen. Dit laatste deel van het boekje heeft een buitengewoon optimistische toonzetting, waarvan je mag hopen dat hij werkelijkheid wordt. Daaraan voorafgaand hebben de auteurs wel geconstateerd dat de oorlog in Afghanistan een 'lakmoesproef' is voor de NAVO en dat de kans dat deze onderneming mislukt heel reëel is. Maar wat in dat geval de gevolgen zouden zijn voor het bondgenootschap wordt niet onder ogen gezien. De "riskante optie" van een breuk in de Atlantische wereld zou dan wel eens werkelijkheid kunnen worden.
Het boek van de SP is zeer geschikt voor iemand die zich voor het eerst en snel wil oriënteren op het onderwerp en dat zal ook de bedoeling zijn geweest. Wie daarentegen het complete verhaal over de NAVO wil lezen,doet er goed aan het boek van onze Belgische collega's van het blad Vrede, Ludo De Brabander en Georges Spriet, aan te schaffen. Dit is een complete kritische geschiedenis van de NAVO vanaf het *Atlantic Charter* tot en met het Strategisch Concept waaraan momenteel wordt gewerkt. Het loopt uit op de voorgenomen mondiale rol van de NAVO, die de kern van het militarisme raakt: "Ten eerste het indammen van de sociale gevolgen van het militarisme, vooral in de arme regio's, en ten tweede het organiseren van een verzekerde toegang tot alles wat de economie draaiende moet houden, zoals grondstoffen en de markt zelf". De auteurs zien de NAVO terecht vooral als een giftige erfenis van de bewapeningswedloop tijdens de Koude Oorlog.

Kees Kalkman

VM

Simon Vinkenoog
1928-2009

Laat de wolven los,
jaag óp dit domme vee
dat de horizon verduistert
in de afgrond van hun geest

vecht met de molens jaag op treinen
werp de sneeuw op in de zon
de zon met zijn kromme schaduwen

(Hun verbijsternis is geen woede
en hun afgrijzen geen ontkennen).

De lust tot verhalen:
het beluisteren van lawaai
het breken van andermans beenderen
het doffe gestotter van schoten
op zakken van bloed en vlees gelost.

Werp af de maskers,
ook het vee draagt maskers
voor het einde het vergast verrast.

Wie niet woont in een slachthuis
kent vrede,
En ik wens u vrede.
Met vrede wenst men u geluk,
in wit verpakte lekkernijen
met een kleine mond te eten

Tweespraak met Hans Andreus, Parijs juli 1955.